

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BABİL

SİMYASI VE KOZMOLOJİSİ

MİRCEA ELİADE

MİRCEA ELİADE
BABİL KOZMOLOJİSİ, VE SİMYASI

KABALCI YAYINEVİ: 186
ANTROPOLOJİ-ARKEOLOJİ-MİTOLOJİ: 13

Mircea Eliade (1907-1986) önde gelen din tarihçilerindendir. Çeşitli dinsel geleneklerdeki simgesel dile ilişkin araştırmalar yapmış ve mistik görüngünün temelini oluşturan mitlerin anlamını çözümleyip birleştirmeye çalışmıştır. 1928'de Bükreş Üniversitesi'nde felsefe dalında yüksek lisans yaptı. 1928-31 yıllarında Kalküta Üniversitesi'nde Sanskritçe ve Hint felsefesi okudu ve altı ay Himalayalar'daki Rişikeş aşram'ında yaşadı. 1933'te *Yoga: Essai sur les origines de la mystique indienne* adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. 1933-39 yıllarında Bükreş'te Hint felsefesi ve din tarihi okuttu. 1945'te konuk profesör olarak Ecole de Hautes Etudes'e gitti. 1951'de alanında ki en önemli eserlerden birisi olan *Şamanizm*'i yayımladı. 1956'da Chicago Üniversitesi'ne geçti. 1961'de *History of Religions* dergisini kurdu. 16 ciltlik *Encyclopedia of Religion*'un (1987) başeditörlüğünü yapmıştır. Eliade geleneksel ve çağdaş toplumlardaki dinsel deneyimi, *hiyerofani*'ler diye isimlendirdiği görüngüyü incelemiş, dünyanın çeşitli dinlerindeki izini sürmüş ve çözümlemiştir. Eliade düşüncelerini yazdığı roman ve güncelerde de ifade etmiştir. Bu eserlerinin de bazıları dilimize çevrilmiştir.

Baskıya hazırladığımız eserlerinden bazıları şunlardır: *Demirciler ve Simyacılar* (1956), *Dinler Tarihine Giriş* (1949), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (3 cilt, 1976-83).

Mircea Eliade
Cosmologie et alchimie babyloniennes
© Mircea Eliade et Editions Gallimard, 1991

Babil Kozmolojisi ve Simyası
© Kabalcı Yayınevi, 2002

Birinci Basım: Aralık 2002

Teknik Hazırlık: Zeliha Güler
Ofset Hazırlık: Altuğ Güzey (Figür Grafik)
Kapak Düzeni: Serdar Bal (Lida İletişim)
Yayıma Hazırlayan: Mustafa Kıpüşoğlu

Baskı: Yaylacık Matbaası
Mücellit: Yedigün Mücellithanesi

KABALCI YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sok. 8-B Cağaloğlu 34110 İSTANBUL
Tel: (0212) 526 85 86 Faks: (0212) 513 63 05

KUTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Eliade, Mircea
Babil Kozmolojisi ve Simyası
ISBN 975 8240-49-8

MİRCEA ELIADE

BABİL KOZMOLOJİSİ VE SİMYASI

Çeviren
Mehmet Emin Özcan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ, 7

I. KOZMOS VE BÜYÜ, 17

Yöntemler	17
Benzeşim.....	21
Tapınak	26
Kutsal Kent – Dünyanın Merkezi	29
Dünyanın Ekseni – Yaşam Ağacı.....	35
Tekabüliyetler.....	37

II. BÜYÜ VE METALURJİ, 43

Laciverttaşı.....	43
Göktaşları.....	48
Metalurjinin Gizleri.....	50

III. YAŞAYAN KOZMOS, 59

Yaratılış ve Doğuş	59
Bitkilerin Cinselliği	62
Madenlerin ve Taşların Cinselliği	64
Madenlerin “Evliliği” ve Duyarlılığı.....	68
Madenlerin “Ölümü” ve “Dirilişi”	73
Hekimlik ve Büyü.....	74

IV. BABİL SİMYASI, 79

Karşıtlıkların Tarihi.....	79
“Fırının Yapılması”	81
“Embriyonlar”	84

“Doğumla İlgili Kurbanlar ve Metalurjiyle İlgili Kurbanlar”	86
Petra Genitrix	90
Simya ve Mistisizm	96

KAYNAKÇA, 102

DİZİN, 111

ÖNSÖZ

Bu kitap, başka bir ülkede, hatta burada, Romanya'da farklı bir dönemde basılmış olsaydı bu kadar ön açıklamayı gerektirmezdi. Yazılma nedeni bile sorgulanmazdı. Getirdiği yenilikler yetkin kişilerce kaydedilir, denetlenir ve tartışılırdı yalnızca. “Uzman” değil de “yetkin” kişiler diyoruz, yani bu tür sentez girişimlerinde bulunabilecek, ayrıca bunların kanıtlarını, belgelerini doğrulama zahmetine katlanabilecek kişiler demek bu. Gerçi bu açıdan bu kitabı doğrudan başka bir dilde yayımlamak çok daha kolay olurdu, ki fırsat çıktığında yapacağımız ilk iş bu olacak. Ancak bilimsel bir araştırmanın yayımlanması doğrudan yazarın elinde değil. Bu nedenle bilim tarihi konusundaki araştırmalarımızın sonuçlarını yabancı dilde sunma fırsatını beklerken –dinler tarihi ile folklor konularındaki diğer yapıtlarımız için de aynı şeyi yapmıştık– bunları Rumence basmakla yetiniyor, dış ülkelere de yalnızca özetlerini gönderebiliyoruz.

Bu önsözü yazmamızın nedeni, ilgili konularda Rumen “uzmanların” bulunmaması değil. Bir kültürün kimi alanlarında uzmanların olmaması önemli değildir. Buna karşın asıl endişe verici durum şudur: Eğitim sisteminin ele aldığı ya da bilgi heveslilerinin karşılaştıkları sorular dışındaki konular karşısında çaresiz kalır ve kimi kez bunu belli etmek isteme-

yiz. Kendi tarihsel yazgısını küçük Slav kültürlerinden farklı biçimde belirlemeye çalışan Rumen kültürü gibi küçük bir kültür, Asurbilim ya da Hindoloji alanlarında uzman yetiştirme lüksüne giremeyebilir. Ancak durum böyle diye, Balkan tarihi ile Rumen filolojisi dışında kalan belgeler ve yöntemler hakkında yazılmış Rumence yazılarla da hiç ilgilenmeme lüksüne sahip olamaz.

“İlgilenmemek” sözü hafif kalıyor zaten. Kimi kez daha beter tavırlarla karşılaşıyoruz. Örneğin Doğu bilimleri tarihi konusundaki çalışmalarımız çerçevesinde bugüne kadar yayımladığımız hemen hemen her şey bir “uzman” işi gibi görüldü; oysa zihni berrak birinin bu yapıtlarda çok daha farklı bir şey olduğunu anlaması için yalnızca okuması yeterliydi. Kültür felsefesinde yeni bir yöntem söz konusuydu bu yapıtlarda. Asya Simyası’nda yapmaya çalıştığımız gibi, Hint ile Çin simyasının ampirik bilimler ya da ön-kimya değil, mistik, kurtuluşçu[†] teknikler olduğunu göstermek uzman işi değildir; aksine Doğu kültürleri hakkındaki incelemelerde küçük de olsa devrim niteliğinde bir yöntemi uygulamak demektir. Kültür felsefesinde son derece verimli olabilecek bir yöntemdir bu. Yorumlayış biçimimizdeki bu “devrimci” nitelik nedeniyle, konuyla ilgili bol bol kaynak kullandık; amacımız, belirttiğimiz kesinlemelerin geçerliliğini sonuna kadar kanıtlamaktı. Bir kitabı sayfa düzenine bakarak değerlendirmek, az dipnotun

[†] Fransızca *Sotériologique*, Yunanca *sôterion*: kurtuluş. Bir kurtarıcının insanlığı günahların arındıracağını savunan öğretisi –çn.

“kültür,” çok dipnotun ise “uzmanlık” olduğunu sanmak, yapının içeriğini göz ardı etmek ya da bir yargının değerini, pek alışık olmadığımız gerçeklikleri ifade ediyor diye yadsımak... Bütün bunları bütün kültürler için kısır, tehlikeli tavırlar olarak görüyoruz. Okuyucudan ne sizin sözünüze inanmasını ne de yetkin olmadığı bir alanda sizi sansürlemeye kalkmasını isteyebilirsiniz. Ancak okur hiç olmazsa sizin sunduğunuz kanıtlar zincirini dikkate alsın, halkaların nasıl eklemlendiğini izlesin istersiniz. Laponları konu alan bir kitabın ulaştığı sonuçları değerlendirmek için Kuzey uygarlıkları “uzmanı” olmaya gerek yoktur; çünkü yazar bu sonuçlara yapıtında sergilediği bir dizi belgeyle ulaşmıştır, dolayısıyla yazarın *yargısının* doğru olup olmadığını anlayabilirsiniz.

Gerçi yazar öne sürdüğü savı destekleyecek belgeleri koyup aynı sava zarar verecek olanları bir yana bırakabilir, doğrudur. Ama eğer bu konuda yetkinleşmiş değilseniz genel sorun hakkında fikrinizi soran olmayacak, yalnızca kitabını okuduğunuz yazarın sunduğu *çözüm* hakkında düşünmeniz istenecektir. Eğer “zihni sağlam” biriyseniz bir yazarın sergilediği yöntemi, tutarlılığı değerlendirmek kolaydır; hatta alışık olmadığınız bir konudan söz etse bile...

Bilimlerin kökenleri konusunda araştırmalarımızın ilk sonuçları özellikle Rumen kültürünün geleceğini tartışan çevrelerde hem küçümsemeyle karşılandı hem de biraz ortalığı hareketlendirdi. *Asya Sımyası*’na ilişkin yakınmalardan birisi – açıkça söylemeseler de yarım ağız mırıldananlar oldu– Ru-

men kültürüyle pek ilgisinin olmadığıydı. Başka kitaplarımız için de benzer eleştirilerde bulunulmuştu. Örneğin *Yoga, Essai sur l'origine de la mystique indienne*'in [*Yoga, Hint Mistisizminin Kökenleri Üzerine*, Paris-Bükreş, 1936] yayımlanması sırasında birkaç milliyetçi gazeteci kitabın Rumen kültürüne pek uymadığını yazmıştı – belli ki okumamışlardı. Eğer bu yargının herkesçe kabul gördüğünü düşünmüş olsaydık bu satırları yazmazdık. Bekledik, bu yargının değişmesini zamana bıraktık. Ancak kimi yapıtlarımız için, özellikle *Yoga* için fısıldanan fikirler ile anlaşılmasız eleştirilerin, Rumen kültürünün geleceğini kendilerine soylu bir tutku edinmiş kişilerin bakış açılarını yansıttığını kesinlikle düşünmüyorum. Böyle bir mantığa hak vermek mümkün mü? Rumen kültürünün günümüzdeki sorunsalı *yerelliktir*, yani etnik öğelerin yabancı kültür biçimlerine direnişidir. Başka bir yerde (B.-P. Hasdeu'nun yapıtı, *Ecrits litteraires, moraux et politiques*'in [*Yazınsal, Ahlaksal ve Siyasal Yazılar*] “Önsöz”ünde) belirttiğimiz gibi tarihte buna benzer direnişler pek sık görülür, hatta dışardan gelen birörnekleştirici biçimlere karşı yerel maneviyatın hortladığı da sık görülür. Dahası, bizim genç çağdaş kültürümüzde Luciana Blaga'nın ifadesi –“yerel köklerin devrimi”– ilkin 1860'a doğru Hasdeu tarafından *Les Daces ont-ils peri?* [*Daçyalılar Yok mu Oldu?*] adlı yapıtında dile getirilmiştir; öte yandan bu soruya kesin yanıt almış yıl sonra Vasile Pârvan tarafından verilebilmişti. Oysa *Yoga*'da ulaştığımız kesin sonuçlardan biri de bu Ariler öncesi yerel köklerin direnişiydi; ayrıca Hint-Avrupalı

işgalcilerin dayattıkları tinsel biçimlerin aheste aşınmasıydı.

Başka bir deyişle, Hasdeu'nun *Daçyalılar Yok mu Oldu?* adlı yapıtında Rumen tarihi ve kültürü konusunda kanıtlamaya çalıştığı şeyi, biz Hint kültüründe doğruluyorduk. Elbette onun savını genişletmek gibi bir niyetimiz yoktu; Hint mistisizmi konusunda düşünürken onun varlığından bile haberdar değildik. Aynı nedenle bu araştırma bize çok önemli görünüyor. Her koşulda yazarın Romanya'daki güncel tinsel ortama göbekten bağlı olduğunu kanıtlıyor. Çünkü –belirtmeye gerek var mı?– bir kuramın içsel yapısını ele veren şey onun açın-sanışında kullanılan örnekler değil yöntemdir, yazarının düşünsel eğilimidir. Durkheim Avustralya'dan aldığı malzemeye çağdaş Fransız tinselliğine ilişkin bir kuram oluşturmuştur. Tek başına Avrupa'yı göz önüne alırsak şunu unutmamak gerekir: Alman ve İngiliz kültürlerinin aşamalarını belirleyen olgular, bu kültürlerin Yunan-Latin kültürleri ile Eski Ahit'in Yahudi tinselliğini özümseyiş, değerlendiriş ya da reddediş tarzlarıdır. Luther'in reformu gibi alabildiğine Cermenlere özgü bir olgu, tarih içinde tam da Yahudi Ahit'inin yeni bir yorumu sayesinde, yani yalnızca Cermen-dışı olmakla kalmayıp bir de Avrupa-dışı olan bir mesaj ve bir gelenekten hareketle mümkün olabilmıştır.

Asıl endişe verici olan, *Yoga*'nın “güncel” olduğuna, kitabın günümüz Rumen tinsel yaşamına eklemlendiğine –bildiğimiz kadarıyla– kimsenin dikkat etmemiş olmasıdır. Korkumuz odur ki, Rumen kültürünün geleceği, kültürü düzenleyip ya-

ratanlardan çok konformistlerce değerlendiriliyor. Çok eskilerde kalmış kitaplarımızdan biri hakkında böylesine uzun bir parantez açıksa, bu şimdi ele aldığımız konu için tam bir örnek oluşturduğu içindir. Konformizm ya da konformizm karşıtlığı uzun süre sözü edilmiş, bildik gerçeklikler karşısında değil, yeni duyarlılık ve düşünce biçimlerine göre belirlenir. Bir kültürü yükseltebilecek kişi, bir olgunun anlamına o olgunun dış görünüşlerinin, alışıldık biçimlerinin ötesine geçerek ulaşan kişidir. Diğerleri, o yoğun konformist kitle, ideolojileri ne olursa olsun ölü biçimlerin zorbalığını sürdürmekten başka bir şey yapmazlar...

Gerçekten de Rumen kültüründe konformistlerin yarattığı karmaşa bugün eskisinden de beter bir hal alabilir. Günümüzde tarihsicilik arkamızda kalmışken, alfabe öncesi duyarlılıklara itibarları iade edilirken, simgesel düşünceyi olması gerektiği gibi anlamaya başlamışken, Rumen kültürü bugüne kadar durağan ve karanlıkta kalmış alanlarını öne çıkarabilir. Bu nedenle de Romanya'da, bizi Avrupa'nın büyük kültürleriyle aynı düzeye getirecek bilimlere gereken önemin verilmesinden endişe duyuyoruz. Ne şanslı bir ortaçağı (Batıdaki anlamında) ne bir Rönesansı olmuş, yani Avrupa tarihi ile kültürünü "yapanlar" arasında yer almamış Rumen halkı herhangi önemli bir Avrup ülkesininkine denk bir tarihöncesine ve kadim tarihe sahiptir; ayrıca hiç kuşkusuz diğerlerinin hepsinden üstün bir folklora sahiptir. Bugün Romanya'da bilim, ulusumuzun tinselliğini ve gizli tarihini aydınlatmak için

bulunmaz bir fırsat yakalamıştır. Çünkü hep söylediğimiz gibi tarihsicilik her yerde söndü. Tarihöncesi ile tarih-dışı önem kazandı; kolektif yaşam biçimleri, simgeler, sözlü gelenekler vb incelenmeye başlandı. İşte bizim halkımız tam da bu alanda çok zengindir.

Ancak konformistler bu yeni düşünsel eğilime duyarsızlar. Birkaç on yıl içinde tarihsel bir monografinin, bir simgeyi açıklayan bir sayfadan ya da bir folklor olgusuna ilişkin bir yorumdan daha az rağbet göreceğini anlamıyorlar.

Bu kitabın son bölümünde, *Asya Simyası*'nda ele aldığımız simyanın kökeni ve işlevi sorusunu bir kez daha tartışıyoruz. Öte yandan buradan çok sayıda başka soru çıkıyor, ki bunların da bu kadar kısa bir kitapta doyurucu yanıt bulabilmeleri olası değil. Bu kitap insanlığın zihinsel gelişimiyle ilgili daha kapsamlı bir yapıta giriş olarak düşünüldü. Yakında yayımlanacak iki kitap –*La Mandragore* [Adamotu] ile *La Legende de Maître Manole* [Üstat Manole Efsanesi]– bu sorunların aydınlanmasına katkıda bulunacak; en azından bunu umuyoruz. Aynı sorunları başka bir konudaki kitabımızda da ele alacağız: *Symbole, Myte, Culture* [Simge, Mit, Kültür]. Bununla birlikte dikkatli okuyucu yöntemimizdeki yeniliği, bir de bunun insanoğlunun zihinsel gelişimini anlama uğraşında bir devrim yaratacağını çoktan anlamıştır. Büyük buluşların –metalurji, tarım, takvim, “yasa” vb– insanoğlunun varoluşunu önemli ölçüde şekillendirdiği zaten bilinmektedir. Ancak bu dönüşü-

mün içsel dinamiği ile bunun kozmosa olan açılımları anlaşılamamıştı. Gerçekten de her yeni büyük buluşla birlikte insanoglu ampirik bilgilerinin ufkunu genişletip yaşama olanaklarını yenilemekle kalmamış, yeni bir kozmik düzey keşfetmiş, başka bir gerçeklik düzeni *deneyimlemiştir*. Zihinsel sıçrayışı kışkırtan şey metallerin keşfi değildir: İnsanoglundun başka bir kozmik düzey bulmasına, yani o zamana kadar bilinmeyen ya da anlamsız görünen gerçekliklerle ilişkiye girmesine yardım eden şey bu madenlerin “varlığı” olmuştur. Başka bir deyişle metalurji –tıpkı tarım vb gibi– insanoglundun Kozmos hakkında yarattığı imgeyi değiştirmesine yol açar, bu yüzden de insanoglundun durumunu kökten değiştiren zihinsel sentezleri doğurur. Sonraki keşiflerce aşılan ya da geçersiz kılınan bu zihinsel sentezler, insanlığın psikik ve tinsel evriminin gerçek etmenleridir. Bu noktanın altını iyice çizmek gerek, çünkü modern bilim bu keşiflerin hem *kozmozolojik anlamlarını* hem de *deneysel değerlerini* son derece ihmal etmiştir. Söz konusu olan var olma kavgasında yeni, sıradan bir araç (maden, tarım, vb) değildir, daha çok o zamana kadar insanoglundun ne düzeylerini ne de ritimlerini bildiği başka bir Kozmosun açığa çıkarılmasıdır. Bu “açığa çıkarma”^v sözcüğünü etimolojik anlamıyla anlamak gerekiyor. İnsanın önünde yeni bir kozmik düzen “açılır,” insan buraya somut olarak, deneysel olarak girer. Bunun yanı sıra metallerin “varlığı” sayesinde, örneğin

^v Fransızca *revelation*: Yüce bir bilginin çoğu kez tanrısal bir esin yoluyla beraklaşması –çn.

“metalik döngülerle” ya da maden filizlerinin “büyüdüğü” yer olan “toprak ananın dölyatağı” ile büyülu biçimde ilişki kurmasını sağlayacak yolu keşfeder. Metalin insanoglunun deneyimleri arasına girmesi bile onun yapısını kökten değiştirmiştir, çünkü Kozmos konusundaki bütün zihinsel sentezlerini değiştirmiştir.

Bildiğimiz kadarıyla şimdiye kadar kimsenin kullanmadığı şu yeni yöntem konusuna burada birçok kez değindik. Bu yöntem, önceden sezebileceğimiz çok sayıda sonuç doğuracaktır. Bununla birlikte yukarıda açıkladığımız her şey, kültürlerin ve bilimlerin kökenlerini incelerken kullandığımız çalışma gereçleriyle ilgili belirsiz kavramları oluşturmaktadır yalnızca. Tıpkı yayımlanmış ya da yayımlanacak olan diğer kitaplarda olduğu gibi, bu kitapta da ruhun o ebedi tutkusunun altını çiziyoruz: Yaratılış yüzünden parçalanmış Gerçekliği birleştirmek. Her tür simgeyi, her tür miti, her tür kültürü önceleyen bu karanlık, tinsel eyleme güçlü bir ışık tuttuğumuzu umuyoruz. Bazı yerlerde, ilk bakışta konumuzla organik bağı yokmuş gibi görünen kimi kavramlar, kimi simgeler üstünde fazla durmamızın nedeni, okuyucuyu hem Asya kozmolojilerini hem de Doğu simyasını doğurmuş olan gerçek düşünsel iklime sokabilmektir.

Burada, araştırmalarımızı her zaman büyük ilgiyle izleyen ve içerdikleri konformizm karşılığında rahatsız olmayan hocamız sayın Nae Ionescu'ya teşekkür etmek istiyoruz. Aynı şekilde arkadaşlarımız Vladimir ve Constantin Donescu'ya da

teşekkür ediyoruz; onların anlayışı olmasa bu kitap yayımlanamazdı. Okuyucularımıza bir kez daha, kimi işaretler olduğundan Doğuya ait adların çevriyazılarını yaklaşık olarak yapabildiğimizi anımsatmak istiyoruz.

I

KOZMOS VE BÜYÜ

Yöntemler

Bilim adamları “doğalbilimler” konusundaki Asur ve Babil belgelerini sınıflandırıp değerlendirdiklerinde, bizim *Asya Simyası* adlı yapıtta ele aldığımız yöntem hatasını işlediler: Asur-Babil metinlerinde yer yer bulunan “bilimsel hakikat” pasajlarını azıcık aydınlatılar; dağınık ampirik gözlemlere, metalurji ya da seramik tekniklerine, Mezopotamya uygarlıklarında asla verilmeyen önemi verdiler. Ampirik teknikler ile “bilimsel hakikatlerin” temelini oluşturan büyüsel ve dinsel kavramları da vurguladılar. Ancak bu tasavvurların insanlığın zihinsel evriminin erken bir evresine ait olduğunu, Yunan biliminin doğuşuyla birlikte Akdeniz havzasındaki düşünceden çıkarılıp atılmış devasa bir boşanmış toplamından kalma olduğunu sanmışlardır çoğunlukla. Mezopotamya belgelerini değerlendirmemiz gereken “bakış açısının” tersyüz oluşudur bu; Çin ve Hint simya edebiyatıyla ilgilendiğimizde belirlediğimize benzer bir tersyüz oluş. “Bilimsel hakikat,” “tam gözlem,” “kesin deneyim” gibi değerlere ağırlık verildiği için, bilim tarihçisinin dikkatini yalnızca bu niteliklere sahip metinler çekmektedir; her ne olursa olsun, bunlar hep ön sıraya

geçmişlerdir. Ancak “doğalbilimleri” bu şekilde anlama tarzı insan zihninin yeni bir başarısıdır. Bu tarz, ne mutlak ne de evrensel. Tarihte, miktar ile boyut ölçülerini temel almayan başka “doğalbilimler” olduğunu söylüyoruz. Tarihte çok sayıda kültür, Avrupa biliminin kavramlarıyla nadiren çakışan “doğalbilimler” oluşturmuştur.

Avrupalı olmayan kültürlerin doğaya atfettikleri değerlerin bir dizi “boşinanç” oluşturduğunu ileri süren ilkedden hareket ederek bizim kendi bilimsel hakikatlerimizle (yani deneysel olarak doğrulanmış olan hakikatlerle) tesadüfen çakışan kısımlara öncelik verirse büyük bir tarihsel duruş hatası işlemiş oluruz. Örneğin perspektif olgusunun Rönesans dönemine ait bir keşif olduğunu unutan bir plastik sanatlar tarihçisi ortaçağ ya da Asya resmini bir tek perspektif ölçütüne göre değerlendirmeye girişir ve bu nedenle de perspektif belirsiz diye bir yapıtın sanatsal değerini sıfır olarak değerlendirirse, öte yandan mekân görüşü hatalı diye kimi olağanüstü yapıtları görmezden gelirse olacağı budur. Asya Simyası’nda Hint ve Çin simyası konusunda sözünü ettiğimiz hatalar bu türdendi. “Bilimsel özellikleri” olan kimi geç dönem metinler (mükemmel bir gözlemlleme yetisiyle kesin deneyleri aktarmaktaydılar), kadim Hint’in ya da Çin’in başarıları olarak görülmüştür. Aslında bu tür belgeler simyanın ilksel, temel işlevinin ötesinde –kozmojik ve kurtuluşçu bir bilim olmak– bozulmaya başlamış, sonra da yerini yavaş yavaş ampirik bilime, laboratuvar bilimine bırakmıştı. Araştırmamızın en anlamlı sonuçla-

rından biri de zaten bu eski “doğalbilimlerin” –bunlar aynı zamanda kurtuluşçu teknikler ile kozmolojik bilimlerdi– *bozulması* ve ampirik bilimler haline gelmesi olmuştu. Bir bilim ya da tekniğin *geleneksel anlamı* kaybolunca insan bu malzeme başka bir değer yükler. *Maddenin korunumu yasası* vardır; bu da yalnızca *anlamın bozulması* yasasının bir gereğidir; buradan *kökensel bir anlamın* herhangi bir şekilde bozulması, *kaybolması* ya da *unutulmasını* anlıyoruz. Özellikle folklorda doğrulanan bu yasayı –kimi hareketler, kimi sözlü ifadeler ilk baştaki kökensel işlevini kaybetse bile varlıklarını sürdürür– başka bir kitapta irdedeceğiz; *fantastiğin bozulması yasası*’nı kanıtlamaya çalışacağımız bir araştırma olacak bu. İnsanoğlunun zihinsel yaşamının tarihinin, kesintisiz bir evrimden çok, temel kurumların bozulmasına ve ölmesine bağlı bir uyumla düzenlendiğini, öte yandan kendilerinden sonra gelen sentezlerden kesinlikle daha geri olmayan bu zihinsel sentezlerin zamanla nasıl bozulduğunu da en önemli bölümleriyle birlikte sergilenebileceğini kanıtlamaya çalışacağız.

Buraya kadar sunduğumuz gözlemler konumuzla ilgisiz değil kesinlikle. Asya belgeleri konusunda incelemeler yapan bilim tarihçilerinin kullandıkları yöntemi sorguya açmakla, onların bu konuyla ilgilenmeye hakları olmadığını söylemiyoruz. Yalnızca nesnel bir çalışma ölçütü bulmalarını istiyoruz. Nasıl ki evrensel resim modern resmin yasaları (perspektifi de içeren yasalar) çerçevesinde değerlendirilemezse, “doğalbilimler” de Avrupa biliminin yasaları çerçevesinde değerlendirildi-

rilemez. Bu yolda yürümek nesnel bir ölçütün tehlikeleriyle karşı karşıya kalmak demektir; değil mi ki bilim tarihçilerince Avrupa dışı belgelere uygulanan ölçüt, dünyayı evrensel yasa çerçevesinde (yani dünyayı nicel olarak, ölçüp biçerek anlamak) görmekten ibarettir? Gerçi “bilimsel yasa” fikri bir kazanımdır; bu fikir olmasaydı, çağımızda bilimsel bilgiye duyulan ilginin tarihini yazamazdık. Ama bunu, bilimsel bilgi kaygısının çok az olduğu ya da en azından eski kozmolojik ve büyüsel tasavvurların bozulmasından *sonra* ortaya çıktığı başka kültürlerle uygulayamayız. Sonraki sayfalarda inceleyeceğimiz alandan bir örnek verirsek, Babillilerin kimi ampirik “keşiflerini,” onların akıllı olduklarını gösteren bir kanıt olarak alıp, buna karşılık bir yığın “boşınanç” ya da “büyüsel saçmalık” içeren doğa tasavvurlarını bir yana bırakırsak kesinlikle bilimsellik dışına çıkmış oluruz. Malzemeyi böyle değerlendirmek en azından nesnellikten uzaklaşmak olur. Oysa böyle bir kültürün zihnini anlayabilmek için ilk olarak nesnel araştırma ve değerlendirme ölçütlerine ihtiyacımız vardır.

Bilim tarihçisinin yalnızca içinde gelecekteki Yunan biliminin, yani *bilimsel* bilginin temellerine ilişkin belirtiler ya da öğeler barındıran belgeleri dikkate alması gerektiği söylenebilir. Ancak bu gözlem, ne kadar dayanaklı olsa da Avrupa dışında kalan alanlardaki bilim tarihine zarar verecek niteliktedir. Yalnızca tamamıyla manevi ve çileci bir yaşam sürmüş – ki Doğunun bakış açısına göre her tür hakiki bilginin temeli budur– bilginleri dikkate alacak herhangi bir Asyalının yaza-

çağı Avrupa bilim tarihi de aynı biçimde nesnel değerden yoksun olacaktır. Yukarıda belirttiğimiz gözlem kanıtlanmış bir gözlem değil elbette. Gerçekten de Avrupadışı uygaflıklar-da, bizim çağdaş tasavvurlarımızdan temelden farklı olsa da kendi büyüme yasalarına, kendi geçerlilik ölçütlerine vb sahip çok sayıda “doğalbilim” bulunmaktadır. Bilim tarihçisi bunları, tıpkı sanat tarihçisinin Yunan heykelciliğı ya da Rönesansa borçlu olduğumuz perspektif kuralları dışında yaratılmış sanat yapıtlarını inceleyip anlarken yaptığı gibi, aynı biçimde –başka ölçütlere, günümüzdekilerden farklı ölçütlere göre– inceleyip anlamalıdır.

Benzeşim

Kadim Mezopotamya kültürlerince yaratılan “doğalbilimlere” eğilirken, onların Dünya tasavvurlarını, kozmolojilerini bir an bile aklımızdan çıkarırsak hiçbir şey anlamama tehlikesiyle karşılaşırız.

Her ne kadar kesin ve tutarlı olsa da bu kozmolojinin yalnızca *metinlerle* ya da sayılarla ifade edilmediğini belirtmeye gerek yok. Mezopotamya kültürlerine ilişkin belgelerin, tıpkı diğer arkaik kültürlerde olduğu gibi, yazılı olması yalnızca bir rastlantıdır. Belgelerin çoğı ve en anlamlıları simgelerle, mimariyle, kozmografiyle vb ilgili olanlardır. Ancak bunlara bir alfabe kullanan metinlere verdiğimiz önemin aynısını vermezsek hataya düşeriz. Çünkü bunlar da dünyanın bir kültürü ile

yasalarındaki tasavvuru aynı ölçüde açıklıkla –kimi zaman da daha somut olarak– sergilerler.

Mezopotamya'ya ilişkin olarak, belki de diğer arkaik kültürlerden daha fazla, temel tasavvur şöyle tanımlanabilir: *Gök ile Yeryüzünün tam benzeşimi*. Bunun anlamı yalnızca Yeryüzünde olan her şeyin bir biçimde Gökte de var olduğu değildir, ayrıca yeryüzünde olan her şeye, Gökte tastamam özdeş bir başka şey karşılık gelir; Yeryüzündeki bu şey Göktekinin ideal bir modelidir. Ülkeler, nehirler, kentler, tapınaklar –bildiğimiz gibi tapınak, Kozmosun birebir imgesidir– belli bir kozmik düzeyde de *gerçek anlamda* var olurlar. Örneğin Nino-va'nın planı arkaik çağda göksel yazıya göre çizilmiştir; yani yıldızların gökkubbede çizdikleri “grafik” işaretlere göre. Dicle, Anunit yıldızında bulunuyordu; Fırat, Kırlangıç yıldızında, Sippar kenti Yengeç takımyıldızında, Nippur kenti Büyük Ayı'da bulunuyordu. Bu göksel düzeyde her şey *gerçek anlamda* vardı – yerdekiler yalnızca onların *imgeleri*ydi; soluk, iğreti imgelerdi bunlar.

Babil coğrafya bilimi ilk başta “mistik bir coğrafya” olmuştur; Babillilerin düşündükleri biçimiyle dünya haritası göksel dünya haritasının bir izdüşümüydü; gözlemler ile ölçümlerin bir ürünü olmayıp göksel ülkeler ile Cennet haritasının yer coğrafyası terimleriyle kopya edilmiş haliydi. Thompson'ın yayımladığı “dünya haritası”nda Babil, daire biçimindeki geniş bir alanın tam ortasında yer alır. Babillilerin bildikleri bütün halklar ile bölgeleri kapsayan bu dairesel dünyanın çevresin-

de Acı nehir Nâr-Marratum akar. Bu tastamam Sümerlere ait olan ve ayrıca kutsal kitap geleneğinde de gördüğümüz (Tekvin 1:2 [II:10]: “Ve bahçeyi sulamak için Aden'den bir ırmak çıktı; ve oradan bölündü, ve dört kol oldu”) bir Cennet imgesidir. Sümer-Babil cennetini çevreleyen nehrin de dört kolu vardır; zaten “nehirin çatalında” deyişi Mezopotamya kültüründe Cennete girilen yeri, yalnızca ölümsüzler ile kahramanların aşabileceği eşiği ifade ediyordu.¹ Cennetin çevresinde doğaüstü bir su bulunur, tıpkı bir nehrin yeryüzünü çevrelemesi gibi: Bu ise bütün Sami kültürlerinde bulunan bir gelenektir. Kimi kez bir nehir, kimi kez de bir okyanus söz konusudur. Bir gök okyanusuna ve yeryüzünü çevreleyen bir okyanusa duyulan bu inanç birçok halkta bulunur.

Kudüs kenti insan eliyle yapılmadan önce, göksel Kudüs tanrı eliyle yapılmıştı. Baruk Kitabı'nda² sözü edilen kent o kenttir (II, 42, 2-7): “Sanıyor musun ki bu kent, ‘Avucumun içinde senin için kurduğum kent’ diye bahsettiğim kenttir? Şimdi bağrında bulunan ev bana vahyedilen ev değil, Aden bahçesini yapıp günaha girmeden önce Âdem'e gösterdiğin gün hazır olan ev değil....”² Aşağıda, Kudüs gibi bir kentin

¹ Mısırlılar da gök sularının –aynı zamanda yer sularının– dört ırmağa ayrıldığına inanırlardı. Vişnu-Purana'da benzer bir gelenek bulunur; oldukça eski bir Hint geleneğidir bu: Ganj Irmağı kaynağını Meru'dan (kozmik dağ) alır, dört kola ayrılır ve bütün yeryüzünü sulardı.

² Peygamber Yeremya'nın yazmanı Baruk'a ait apokrif metin –yn.

² Charles tarafından *Apocrypha and Pseudo-epigrammate*'de alıntılanmıştır; cilt II, s. 482, dipnot.

mistik değerin yalnızca göksel imgesinden ibaret olmadığını, aynı zamanda onun *Dünyanın merkezi* olarak görülmesinden kaynaklandığını göreceğiz.

Göksel Kudüs bütün Yahudi peygamberlerinin imgelemine alevlendirmiştir; Obadya (XIII:16), İşaya (LIV:11 vd), Hezekiel (XL), vb Tanrı Hezekiel'i cezbeli bir görüş yoluyla göğe çıkarır, çok yüksek bir dağın tepesine bırakır ve ona Kudüs'ü gösterir (XL:2 vd). Başka bir bölümde (XLVII:1 vd) Hezekiel, Tapınak'ın eşiginden suyun çıkıp, birçok ullaıkeyi kat ettiğini ve denize döküldüğünü görür; "bu su girdiğı her yere can verdi, çağladığı her yerde yaşamı başlattı." Tapınak'tan çıkan su izleğinde, Mezopotamya kökenli olan ve bu araştırmamızda karşımıza çıkan "abıhayat" geleneğini bulmak zor olmasa gerek. Sibylla kehanetlerinde yeni Kudüs'e ilişkin bir hatıra korunmuştur: Ortasında "devasa kulesinin bulutlara değdiği, herkesçe görünen bir tapınak" parıldar. Ama en güzel Kudüs betimlemesi Vahiy de yer alır (XXI:2 vd): "Kutsal kentin, yeni Yerusâlim'in [Kudüs] gökten, Tanrı'nın yanından indiğini gördüm. Güveyi için hazırlanmış süslü bir gelin gibiydi (2). *Sonra melek beni Ruh'un yönetiminde büyük, yüksek bir dağa götürdü. Oradan bana gökten, Tanrı'nın yanından inen ve O'nun görkemiyle ışıldayan kutsal kenti, Yerusâlim'i gösterdi (10-11). Büyük ve yüksek surları ve oniki kapısı vardı. Kapıları oniki melek bekliyordu. Kapıların üzerine İsrailoğullarının oniki oymağının adları yazılmıştı (12). Surlar yeşimden yapılmıştı. Kent ise cam duruluğunda saf altındandı (18). Birinci temel*

taşı yeşim, ikincisi yakut, üçüncüsü akik, dördüncüsü zümrüt, beşincisi damarlı akik, altıncısı kırmızı akik, yedincisi sarıyakut, sekizincisi beril, dokuzuncusu topaz, onuncusu sarıca zümrüt, onbirincisi gökyakut, onikincisi ametistti (19-20). Oniki kapı oniki inciye, kapıların her biri birer inciden yapılmıştı. Kentin anayolu cam saydamlığında saf altındandı (21). Aydınlanmak için kentin güneş ya da aya gereksinimi yoktur. Çünkü Tanrı'nın görkemi onu aydınlatıyor. Kuzu da onun çırasıdır (23). Melek bana, Tanrı'nın ve Kuzu'nun tahından çıkan billur gibi berrak yaşam suyu ırmağını gösterdi (XXII:1)."

Sonraki bölümde göksel Kudüs'ün surlarını oluşturan değerli taşlarla ilgili simgecilik anlamını inceleme fırsatı bulacağız. Şimdilik bu Kudüs'ün göksel modelinin yine göksel olan ilkörneğe, yani Babil kentininkine çok benzediğini aklımızda tutalım. Meissner'in çevirdiği bir Babil metninde, "*Toprak parçası yıldız Babil'dir,*" denir. Bu yıldız Koç takımyıldızında (Aries) bulunuyordu; bilindiği gibi bu takımyıldız tıpkı Kozmosun merkezi olan Babil'in dünyayı yönetmesi gibi bütün burçları yönetir. Burkitt, Persler siyasi olarak Babil'i ezdiklerinde bu yıldızın Koç takımyıldızından ayrıldığını göstermiştir. Demek ki bütün imparatorluk erdemlerine sahip olan kent "kutsanmıştı." Sonraki sayfalarda bu durumun anlamını açıklayacağız.

Tapınak

Gök-Yeryüzü benzeşimi bütün Babil yapılarında bulunur. Tapınakların (zigguratların) zengin simgecilğini ancak bir “kozmik kuram”dan hareketle anlayabiliriz. Gerçekten de ziggurat Dünya gibi inşa edilmişti; katları Evrenin bölümlerini simgeliyordu: Yeraltı dünyası, yeryüzü, gökkubbe. Ziggurat Dünyanın kendisiydi, çünkü tapınak kozmik dağı simgeliyordu. Kozmik dağ ise, ileride göreceğimiz gibi, tastamam bir *imago mundi*’den [dünyanın imgesi] başka bir şey değildi. Dombart’ın incelemeleri, zigguratların maddi model olarak kutsal dağı alan *künstliche Berge*’ler [yapay dağ] olduğunu kesinlikle kanıtlamıştır. Çok sayıdaki Keldani resim yazılı sahnede, tanrı tıpkı bir güneş tanrısı gibi iki dağ arasından çıkar gelir. Kutsal dağ tam bir tahttır; çünkü sahip tanrı, Evrenin yaratıcısı orada hüküm sürer. “Taht,” “tapınak,” “kozmik dağ,” aynı Merkez simgeciliğinin eşanlamlı dile getirilişleridir yalnızca; Mezopotamya kozmolojisi ile mimarisinde sürekli rastladığımız bir simgeciliktir bu.

Kozmik dağın tapınakla özdeş olduğunu gösteren Nipur’daki tapınak ve kutsal kulelerin adlarına varıncaya kadar böyledir: “Dağ Evi,” “Bütün Ülkelerin Dağ Evi,” “Fırtınalar Dağı,” “Kararlar (kehanetler) Evi,” “Mezarlar Evi,” “Gök ile Yeryüzünün Bağı,” vb Zigguratın Sümerce adı olan U-Nir (dağ), Jastrow’a göre “çok uzaktan görünen” anlamına gelir. Mezopotamyalıların belli başlı kentlerine verdikleri adları incelediğimizde kentin simgesel işlevi açığa çıkar. Bunlar ara-

sında Larsa'nın adı "Gök ile Yeryüzünün Bağı Evi" idi. Babil'in çok sayıdaki adları arasında "Gök ile Yeryüzünün Temelleri Evi," "Gök ile Yeryüzünün Bağı," "Parıltılı Dağ Evi," "Yaşam Mührünün Evi" sayılabilir. Hepsinde de bir *Merkez* simgeciliği bulunur.

Bunun sonucunda tapınak bambaşka bir "mekâna" aitti: *Kutsanmış mekân*, arkaik kültürlerin "gerçek" olarak gördükleri tek mekân. Aynı biçimde *gerçek* zaman da olsa olsa "liturjik yıl," yani tapınağın içinde ya da çevresinde yapılan "bayramlarla" belirlenmiş olan *kutsal zaman* olabilirdi. İşte tanrının tahtı da orada, tapınakta, "Evrenin merkezi" ndeydi. Kral Gudea zamanından kalma bir silindirde şöyle yazar: "Onun (kralın) yaptırdığı (tanrının) odası, kozmik dağa (benzer)." Aztek teokallileri de tanrıların tahtlarıydı. Bunlardaki kutsal ve simgesel işlev, Çin'de Ha ile Ta kulelerinin ve kadim Hint'te de stupa'nın oynadığı role karşılık geliyordu. Paul Mus'un *Barabudur, temple symbolique*'te [*Barabudur, Simgesel Tapınak*] ulaştığı sonuçların ışığı altında kadim Hint'teki tapınak simgeciliğini incelemiştik. Reichel, ilk Helenler ile Yunanlıların dağa, kayaya, taş verdikleri önemin de benzer fikirlerle açıklandığını gösterdi. Yine aynı "sistem" –daha ileriki sayfalarda göreceğimiz gibi– Tekvin'deki *beyt-el* (XXVIII:12) ile Süleyman'ın tahtını (Krallar I:10, 18 vd); ayrıca Kâbe'de bulunan kutsal taş duyulan İslam-öncesi inancı da açıklar. Hatta Mithracılık gibi görece yeni tarihli dinlerde bile tapınak ilkin bir dağın içine gömülü düşünülür.

Arkaik kültürlerin temelinde bulunan simgelerin çokyönlülüğünü doğrulayacak yeterince fırsatımız olacak. Zaten simgeyi karakterize eden ve diğer bilgi biçimlerinden ayıran şey de tastamam bu anlamların birlikteliğidir. “İlkel” düşüncenin kozmik gerçekliğinin çeşitli düzeylerini birleştiren, ama bunların hiçbirini “yansızlaştırmayan” sentetik yapısı simgeyi mükemmel bir ifade aracı haline getirir. Simgenin çokanlamlı oluşu anlamların bir aradalığına elveriş; aynı zamanda aşağıda göstereceğimiz gibi “çeşitli”yi, “ayrışık” olanı korur. Örneğimize dönersek, Mezopotamya kültürlerinde dağın, “öte dünyanın eşiği” anlamı da vardır. Ruhlar ölümler dünyasına dağlardan geçerek girerler. Asur dilinde “ölmek” için kullanılan genel terim “dağlara yapışmak”tır. Mısır dilinde de *myny*, “tutunmak” fiili, “ölmek” fiilinin örtmecesidir. Güneş dağlar arasından batar ve ölünün öbür dünyaya uzanan yolu da oradan geçmelidir. Ancak dağın ölümle ilgili bu simgeciliklerinin yanı sıra çok daha önemli olan metafizik bir simgeciligi vardır. Gördüğümüz gibi, dağ dünyanın merkezi olduğundan ruhun ölümden sonra bu “merkeze” yönelmesi doğaldır. Unutmayalım ki geleneksel kültürlere göre yalnızca *kutsal* olan şeyin bir *gerçekliği* vardır; kutsanmış mekân (tapınak, kent, vb) tek “gerçek”tir, çünkü Evrenin tamamı orada yoğunlaşmıştır. Tek *gerçek zaman* liturjik, kutsal zamandır; insan bu mutlak zamana (ebediyetin örtük bir ifadesi) bayramlarda ya da ritüellerde fiilen yer alarak katılabilirdi. İnsan daha sağlığında “merkeze” doğru yönlendiğine göre, ölümünden sonra doğal olarak

mutlak'ın, *gerçek*'in çağrılarına kulak verecek ve “dağa yaklaşacak”tır. Çünkü ölüm öte dünyaya, bu dünyanın kutsal olmayan düzeylerinden daha “gerçek” bir alana geçiş anlamına geldiğine göre –ayrıca dağ, *merkezi*, yani mutlak gerçekliği sembolize ettiğine göre– “dağa yaklaşmak” deyişi metafizik bir doğrulavma kazanmaktadır.

Kutsal Kent – Dünyanın Merkezi

Ziggurat Kozmosu temsil eder. Zirvesi yüce “merkez”dir, sonraları Kutup ile bir tutulacaktır. Kral bir zigguratın katlarını çıkarken Evrenin merkezine ulaşır ve böylece Kutupta oturan tanrıyla özdeşleşir. Burçlu surların ardında tapınağı barındıran kutsal kent de *merkez*, yani kozmik dağın (başka deyişle Dünyanın) zirvesi haline gelir. Sakinleri büyüsel olarak “merkezdeki” tanrısal sahiplerle, tanrılarla bir tutulur. Kimi Hint kentleri ile çok sayıdaki Doğu kentinde durum aynıdır.

Bütün dillerde *merkez* hakkında “dünyanın göbeği” biçimindeki halk deyişi süregelmiştir. Kimi Sami geleneklerinde bunun anlamı yalnızca dünyanın merkezinin orada olduğu değil, dünyanın yaratılışının da oradan başladığıdır. “Yüce-Aziz Dünyayı bir embriyon gibi yarattı. Göbekten dışa doğru büyüyen embriyon gibi Tanrı da Dünyayı göbekten başlayarak yarattı ve oradan her yöne doğru genişletti.” Yahudiler için “yeryüzünün merkezi” Kudüs’tür ve genel anlamda kutsal topraktır. Bu nedenle *Yoma* şöyle der: “Dünya Siyon’dan

başlanarak yaratıldı.” Filistin yaratılışın merkezi, yeryüzünün göbeği olduğundan kozmik dağın zirvesinde bulunur. Zaten bir Rabbi metninde, “İsrail ülkesi tufan sırasında yok olmadı,” denmektedir. İslam geleneğinde de aynı mistik kozmoloji korunmuş ve Mekke ile Kâbe’ye Kudüs’e atfedilen erdemler atfedilmiştir. Kisâî’de şöyle bir kesinleme bulunur: “Gelenek der ki: Kutupyıldızı Kâbe’nin en yüksek yer olduğuna kanıttır, çünkü Göğün merkezinin tam altında bulunur.”

Bütün Sami geleneklerinde *merkez* (yeryüzünün göbeği) kozmik dağın zirvesi olarak hayal edilmiştir. Sami kozmolojisi ile metafiziğinde dağların önemi buradan gelir. Bunlar çok önceleri, ilksel Sulardan (*Tehom*)³ hemen sonra yaratılmışlardır; yeryüzünün temelleri ya da Arap geleneğine göre “yeryüzünün direkleri”dirler; yukarıdaki dünyayı aşağıdaki dünyaya bağlarlar; toprağı bereketli kılan sular oradan çıkar ve yağmur taşıyan bulutlar onların üstünde bulunur. En kutsal yerler oralardır: Yahudilerin Sina’sı, Samirilerin Garizim ile Ebal’i, Mekke iki dağ arasında bulunur. Suriye geleneğine göre cennet, “yeryüzünün göbeği,” dünyadaki bütün dağlardan daha yüksek bir zirvede bulunur. Babillilerde, Mısırlılarda ve kimi Hint geleneklerinde de benzer düşüncelerin bulunduğunu anımsatalım. Cennetin yolu, ölümler krallığına ya da tanrının evine götüren yol (Mısırlılar ile Keldanilerde) hep birbirine benzer: Bir zigguratın ya da bir Hint tapınağının katları çıkıl-

³ Sular her yerde kaosu simgeler, her tür potansiyelin biçimsiz döl yatağıdır. Dağların belirmesi ise Yaratılışın, tezahürün, biçimlerin başlangıcını simgeler.

dıkça simgesel olarak gerçekleşen şey çoğunlukla aynı *dağa doğru giden yolun* kat edilmesidir; bu bir tür “miraç”tır.⁴ Bütün bu ifadelerin anlamını çözmek zor değildir: *Dağa giden yol* kutsallığa, gerçekliğe, mutlağa yaklaştırır; kısacası bir *kutsanıştır* (kral tahtın basamaklarını ya da zigguratın katlarını, yani kozmik dağı çıkarak tanrısal erdemlerle donanır; ölümsüzlük arayan ölümler ile kahramanların –Gilgamiş, Herakles vb– ruhlarının yolu aşılması gereken çok sayıda dağdan geçer). “Yeryüzünün göbeği,” kozmik dağ insanı çevreleyen bütün enginlikteki tek *kutsal yerdir*; bu nedenle de Yaratılış orada başlamıştır, Kaos ilkin orada kovulmuştur. Tufanın suları (Kaosun dönüşü, ilksel okyanus, *âpsu*), ikinci Yaratılışın başladığı yer olan dağın tepesini, durağan merkezini yutamamıştır.

Süryanice bir kitap olan *Hazine Kuyusu*’na göre Âdem yeryüzünün merkezinde, daha sonra İsa’nın haçının dikileceği yerde yaratılmıştı. Bu gelenek son derece önemlidir. Bir yandan burada mikrokozmosla özdeşleştirilen insanın yaratılışının (Âdem ile Dünyanın ikisi de “yeryüzünün göbeği”nden türemişlerdir) gizli bir anlamı bulunur. Öte yandan insanlığının günahlarından arınmasının –İsa’nın Çilesi sayesinde– “merkeze” dönüşle mümkün olabileceği açıkça belirtilmiştir ve bu dönüşü bütün gelenekler doğrular. İsa, Âdem’in yaratıldığı yer olan kozmik dağın zirvesinde, yaratılışın merkezinde

⁴ “Bir Hint tapınağı, taştan yapıldığı için, dünyanın eksenine bir yolculuktur ve kapılarından alay halinde girildiğinde bir giriş ayini yerine getirilmiş olur ...” (Paul Mus, *Barabudur*, s. 315)

acı çekerek, Kaniyla, bütün insanoğlunun günahlarını bağışlatır ve kurtuluşa götürür. İsa'nın Çilesi *bütün yeryüzünü* kapsar, çünkü kozmik dağın zirvesi olan Golgotha büyüsel olarak bütün gezegeni kavrar. İstirap çekme *mutlak gerçeklik* içinde varoluşun merkezinde başlar ve biter (kutsanmamış diğer bütün alanlar kutsal olmadığından varlıkbilime değil, anlam içermeyen oluşa, "tarihe," kategoriye değil "olaya" benzerler). Haç simgeciliği bu fikirleri tamamlayacaktır; ancak biz burada yalnızca arkaik biçimlerle ilgileneceğiz ve geleneksel bir simgeyi yeni biçimlerle açıklamayacağız.⁵

Sami dünyasının tamamında "merkez," "mutlak gerçeklik," "ilk insan" ile "ölüm" arasındaki aynı bağı bulduğumuz bir gerçektir. Kudüs yalnızca Yeryüzü ile Gök arasındaki bağlantı noktası değildir. Aynı zamanda öbür dünyaya girişin yapılabilirliği yerdur. Bir Süryani geleneğine göre tufandan sonra Âdem'in mezarı "yerin kapılarının önünde," yani ölümlerin ikametlerinin başladığı yerde bulunur. İslam, Âdem'in mezarının Kudüs'te bulunduğuna yolundaki İbrani inancı özümsemiştir. İslam geleneklerine göre bütün peygamberler Kudüs'te yatmaktadır. Bugün bile Mekke'de ölümlere sungular sunulan bir kuyu vardır. Burada söz konusu olan, ölümler yeraltında oturduklarına göre onlara çukurlar ya da kuyular aracılığıyla sungular gönderilebileceği yolundaki o çok yaygın boşinanç değil, geleneksel bir düşüncedir: Mekke dünyanın merkezi olduğu

⁵ Garizim üstünde, Şekem yakınlarında adı "yeryüzünün göbeği" olan bir tapınak vardı (Hâkimler IX:37).

için Gök ile öte dünya arasındaki *tek* iletişim yeridir.

Evrenin ekseni –sonraki paragrafta da değineceğimiz gibi– dünyanın merkezinden geçer; Yaşam ağacı da orada yükselir. Yaşam kozmik ritimle “merkezden” başlayarak gelişir. İşte bu nedenle Kudüs için “suları bol” denir; yağmur yüklü bulutların buradan çıkarak dünyanın dört bir yanına dağıldığı söylenir. Yağmurlar bereket ve zenginlik taşırlar, yaşamı, ahengi temin ederler, mevsimleri yönetirler. “Sular” eğer “merkezce” düzenlenip yönetilirse verimlilik getirir. İslamda benzer içerikte hadisler vardır. Nüveyri şunu yazıyor: “Ebu Hüreyre Peygamber’in yetkesine dayanarak şöyle dedi: ‘Bütün akarsular ve bulutlar ve dahi sisler ve rüzgârlar Kudüs’ün altındaki kayalıktan çıkar gelir.’ ” Kazvini aynı hadisi Mekke’yle ilgili olarak aktarır: “Yağmur Kâbe’ye hangi yandan yağarsa o yıl bereket o tarafta olacaktır; her yandan yağmur yağarsa bereket bütün âleme yayılacaktır.” Kadim Hint’te “kurban yerine” çoğunlukla “yeryüzünün göbeği” denir, çünkü Evren kurban sayesinde ayakta kalmakta, ritim, yaşam, ahenk onun sayesinde var olmaktadır. “Kurban yerine,” sunağa, “ kozmik düzenin bağı (dölyatağı)” da denirdi. Veda çağından başlayarak Hintliler kurban *sunağını* “göbek” ile özdeşleştirmişlerdir. İskenderiyeli Clemens’te de aynı “kuram” bulunur. “Buhur yakılan sunak Evrenin merkezinde duran dünyanın simgesidir.”

Çok yaygın bir Sami geleneğine göre Âdem “Allah’ın Evi”nin bulunduğu yerdeki, yani “yeryüzünün göbeğindeki” bir çadırdaki oturmuştur. Hint ateş tanrısı Agni de “dünyanın

göbeğinde” oturur.⁶ Kadim Hint’te de Gök ile Yeryüzü benzeşimi aynı ölçüde kesindir. Yeryüzünün “merkezi” büyüselsel olarak Göğün “merkezi” ile özdeşleştirilir. *Rigveda*’daki bir ilahi şunu söyler: “Kurbanı hazırlayan rahip göğün göbeğine yerleşti.” Bütün bu ifadeleri *merkez* simgecililiği açıklığa kavuşturuyor: “göğün göbeği,” “kurbanın göbeği” anlamına geliyor, çünkü *gerçek anlamda*, mutlak biçimde, yani tıpkı “Gök”ün var olduğu gibi var olan tek şey sunağın kutsanmış alanıdır. İnsanın *gerçeklikle* bütünleşmesi onun “merkeze” dönüşüyle olur. Ritüel insanı kutsar, onu “tanrılara benzer” kılar, çünkü onu “merkeze,” *gerçekliğe*, mutlağa götürür.

Hint mistisizmi insanoglunun kendi merkezinde yeniden inşası üzerine temellenmiştir.

Hint çileci tekniklerinde “göbek”e büyük önem verilir; nefes (hava, “yaşamsal akışkan”) “göbek”ten kalbe gitmelidir; Yogacı tefekkür çoğunlukla “göbeğe” odaklanmıştır. Kimi Hıristiyan mistisizminde, örneğin hesykhiacılıkta,⁷ son derece eski bir çileci geleneği öngören benzer uygulamalara rastlanabilir. Aynı “göbek” - *merkez* özdeşliği birbirlerine çok uzak kültürlerde de gözlemlenebilir. Gal dilinde *imleag* ya da *iomlag* (göbek) aynı zamanda merkez anlamına gelir. Inkaların başkenti olan Cuzko’ya “göbek” adı verilir. Hartland’ın incelediği kimi Avrupa efsanelerinde İsa kulaktan doğmuştur; kulak

⁶ “Agni iktidarını dünyanın göbeğinde kurdu” (*Rigveda* II, 76).

⁷ Ortodoks manastır geleneğinde aralıksız dua yoluyla ulaşılmaması gereken dindinlik ülküsü –çn.

helezon simgeçiliğinin bir biçimidir ki, bunun da metafizik anlamı *merkez*'dir.

“Merkez” simgeçiliği konusunda her tür gelenekten alınmış belgeleri birbiri ardına ekleyebiliriz.⁷ Bu konuyu başka bir fırsatta ele almayı umuyoruz.

Şimdilik “göbeğin,” Evrenin düzenleyicisinin oturduğu tahtla özdeşleştirildiğini ekleyelim. Sami mitolojileri ile mimarisinde genellikle “tahtın” çevresine bir yılan çöreklenmiştir; örneğin Süleyman'ın tahtı böyledir.

Bütün halkların efsanelerinde yılan hazinelerin ve mezarların bekçisidir. Eğer *taht* dünyanın, yani Yeryüzünün merkezinin bir simgesiye yılan da Okyanusu, o uçsuz bucaksız su kaosunu, eskilerin inançlarına göre Yeryüzünü çepeçevre sarp onu yutmaya çalışan denizleri simgeler....

Dünyanın Ekseni – Yaşam Ağacı

Ortasında tapınak ile sarayın bulunduğu kentin bizzat Evrenin merkezi olarak düşünüldüğünü gördük. Tıpkı göksel Hükümdar'ın yıldızlar dünyasının merkezinde (yani Kutupta) oturması gibi yeryüzündeki hükümdar da “kutsal kentte,” başkentte oturur. Hükümdar, Başkent vb ile Tanrı, Dünyanın Merkezi vb tekabüliyeti yalnızca Mezopotamya ile Sami mito-

⁷ Yunan dünyasına ait yazılı ve görsel belgeler Roscher tarafından *Omphalos* üzerine iki ünlü monografisinde incelenmiştir.

lojilerinde bulunmaz. Çin kültürü kısmen bu türden bir tasavvura dayalıdır. Kökenleri büyük bir olasılıkla Babil kültüründe bulunsada Avustralya-Asya simgeciliğinde de Gök-Yeryüzü benzeşimini buluruz – Heine-Geldern buna *himmlische-irdischen Parellelismus* der.

Ziggurat Dünyanın Direği, Gök ile Yeryüzünün birleştiği yer olarak tanımlanır. Büyük Babil kulesinin adı, daha önce de gördük, yalnızca tanrısal Kapı olmakla kalmaz –çünkü üstünde gök açılmaktadır– aynı zamanda Gök ile Yeryüzünün Temelidir de. Babil ile Babil kulesi sözcüğünün kökeninin “Tanrı Kapısı” anlamındaki *Babilu* olduğu söylenegilir. Göğe kutsal yazılar ile özellikle Tapınak (“yeryüzünün göbeği”) sayesinde ulaşılabilirdi. “Göğe yolculuk” konusunu işleyen Babil efsaneleri, ölümlülere “Göklerin yolu”nun Göğün direğinin yanında açıldığını ileri süren başka halkların inançlarına benzer.

Aslında *Evrenin eksenini*nden, Dünyanın merkezinde, “Yeryüzünün göbeğinde” biten Yaşam Ağacı ndan başka bir şey olmayan bu Göğün Direği simgesini derinlemesine incelemeye kalkacak olursak bu kitabın sınırlarını aşarız. Çok sayıda gelenekte yeryüzünü kaplayan ya da yeryüzünü tutan devasa bir Ağaçtan söz edilir. Böylece İskandinav mitolojisindeki kozmik ağaç, *Ygdrassil* bu evrensel simgeciliğin bir biçimidir. Yaşam Ağacı meselesini başka bir kitapta ele almayı düşünüyoruz. Şimdilik Sibirya ve Fin-Uğur halklarının açık biçimde Ağaç –Göğün Direği– mitini koruduklarını anımsatalım. Uno

Holmerg iki zengin monografide günümüzde bu konuda sahip olduğumuz bütün malzemeyi derlemiştir. Anlamlı bir nokta: Ugurlar Göğün Direğini yedi katlı bir sütun olarak düşünürler; imdi, zigguratın yedi katı, Barabudur'un yedi taraçası vardır. Bu Göğün Direği inancı kimi kez Moğollar ile Kal-mukların Sumur ya da Sümer, Buryatların da Sumbur dedikleri kozmik dağla karışır.⁸

Kadim Hint'te mitsel ve simgesel düşüncede *kozmik eksen* temel bir rol oynar ve bu dört biçimde ifade edilir: *dağ, direk, ağaç, dev*. Hepsi de Kozmosun *merkezi*'ndedir; hepsi *mutlak gerçekliği* ifade ederler; hepsi çokanlamlı, hem Kozmos hem de İnsan için kullanılabilecek simgelerdir. (Örneğin tanrı Indra kozmik Direk gibi görülür; ama insan bedenini kat edip ayakta tutan *nefesin* de *sütun* değeri vardır.) Bu bakımdan Babil ve Çin kültürleri Hint simgecilik sistemiyle tastamam uyuşur.

Aynı kozmolojinin hem Yahudi peygamberleri hem de *Vahiy*'in yazarını etkilediğini düşünmemize yetecek nedenimiz var. Bunun temel kavramı bir Merkezdir –yeryüzünde imparatorluk, gökte ise Kutup[yıldızı]– kozmik devrimin dört ana noktası ya da dört ana evresi bu merkez etrafında yer alır.

Tekabüliyetler

Ancak Gök-Yeryüzü benzeşimi bununla sınırlı kalmaz. “Te-

⁸ Bu “kozmik dağ” adları Hint kökenli olduklarını ele vermektedir.

kabüliyetler” ile “uyumlar” –Dünyaya ilişkin aynı büyülu görünün yapısı– her yere yansır. Bilinen her şey, somut olan her şey bu büyülu *tekabüliyetler* yasasına uyar. Kozmos tanrıların hükmettiğı, gezegenlerin yönettiğı bölgelere ayrılmıştır. Şu ya da bu göksel alan ile ona hâkim olan gezegen ya da onu temsil eden tanrı arasında büyülu ilişkiler, “tekabüliyetler” ve “etkiler” vardır. Göksel bir alanda meydana gelen her şey bir biçimde yeryüzünde, göğün etkisindeki yaşamda da olacaktır. Elbette bu “etkiler” her zaman doğrudan olmaz. Gök ile Yeryüzü arasında sayısız ilişki, sayısız düzey vardır. Yeryüzü ancak bir Merkez içinde ve özel koşullar çerçevesinde Gökle doğrudan ilişkiye girebilir. Gerçekliğin diğere alanlarında etkiler bir bakıma “aracıdan aracıya” gerçekleşir.

Örneğın her gezegene bir maden ile belli bir rengin tekabül ettiğini biliyoruz. Renkli olan her şey –hayvanlar, bitkiler, taşlar– bir gezegenin etkisindedir. Her yıldızsal bölgenin bir renkle belirlendiğı Çin’de benzer bir “tekabüliyete” rastlarız. Babillilerde her gezegeni bir tanrı yönetir, her maden için de bir gezegen vardır elbette. Yılın ilk ayında “hüküm süren” Enlil –iktidarını ona özgü belirli bir zaman süresince uygular– madenler hiyerarşisinde altın ile temsil edilir. Şamaş Enlil’in yerini alınca en pahalı ve en değerli maden olan altın madeninin efendisi o oldu. Bir Yeni-Babil metninde tanrılar ile madenler arasındaki ilişkiler şöyle belirlenir: Enlil-altın, An-gümüş, Ea-bronz, Ninidni-taş. Gezegenler, tanrılar ve madenler arasındaki büyülu ilişkiler –renkler, doğum tarihleri, yazgı vb

üzerinde etkili olurlar– ortaçağ halk geleneğinde de canlıdır.

Yunanlıların bu tekabüliyetleri doğrudan Mezopotamyalılardan aldıkları belirlenmiştir. Araplara gelince, onlar da bunları ya Helenistik Yunan'dan almışlar ya da İslamı kabul etmeden önce özümsemişler ve ortaçağ bilimlerine, özellikle simyaya dahil etmişlerdir.⁹

Böylece Gök-Yeryüzü benzeşimi varlığın bütün düzeylerinde sayısız büyümlü tekabüliyetler doğurur. Böylece neden şu ya da bu rengin uğurlu ya da uğursuz olduğunu, neden şu ya da bu madenin iyileştirdiğini ya da hastalığa yol açtığını, neden şu ya da bu “zaman”ın iyi ya da kötüye işaret olduğunu anlamak kolaylaşır. Merkezini bir gezegenin ya da bir tanrının yönettiği bir göksel alan içinde bulunan her büyümlü güç, gerçekliğin bütün düzeylerinde doğrudan ya da tekabüliyetler aracılığıyla yer alır.

Mezopotamya kültürlerinin en eski çağlarında bu Gök-Yeryüzü benzeşimi üzerine kurulu kozmolojinin insan yazgısının yıldızlara bağlı olduğu biçimindeki bağımlılık kavramıyla ilintili olup olmadığını bilemiyoruz; bu kavram her koşulda Mezopotamya tarihinin orta döneminden beri mevcut olmuş bir kavramdır. Bu zaten kozmolojinin doğrudan sonuçlarından biriydi ve herkesin bilincinde yer etmesi zaman almış olsa da bu süre, *yaratılması* için değil *keşfi* için harcanan zamandı.

⁹ Fritz Saxl, Harran Araplarının astrolojik inançlarını antik Babil dogmalarıyla açıklamaya çalışır. Julius Ruska da aynı konuyu ele almıştır.

Babil metalurjisini işlerken bu temel konuya döneceğiz. Şimdilik Mezopotamya astrolojisinin doğuşunda büyüsel görünün oynadığı önemli rolü ve Batı Asya ile Akdeniz dünyasında sahip olduğu başat etkiyi belirtmekle yetinelim. Karşı koyulmaz yazgı kavramı ise bu büyülü görünün bir ürünüdür. Yıldızların büyülü güçlerinin kat ettiği kapalı bir Kozmosta özgürlük fikrinin bambaşka bir anlamı vardır. İnsan deneyimine katılan her şey, insan iradesinde değişikliğe yol açan büyü, görünmez güçle yüklüydü. Belli bir yıldızın etkisinde doğmuş ve ister istemez belli bir kozmik yazgıya ait olan insan, günahlarından arınma sorununu, dolayısıyla özgürleşme sorununu elbette Avrupalı ya da Hristiyan bir bilince saçma görünebilecek yollarla çözmek zorundaydı. Bu açıdan bireysel, yıldızlara bağlı yazgıyı alaşağı edip yerine insan özgürlüğünü koyan ve insanı kolektif, âdemi olan, ama büyüsel ve kozmik olmayan bir yazgıya bağlayan Hristiyanlığın gerçekleştirdiği devrim henüz gün yüzüne çıkmamıştı.

Yeryüzünde var olan her şey farklı biçimde de olsa Gökte de var olduğundan ve yeryüzündeki yaşam gökteki yapı ile dinamiği yansıttığından, insan bedeninin Kozmosun bir aynası olarak görülmesi de kaçınılmazdı. Bu tasavvuru bir Hint-Avrupa dili konuşan, ama Sümerler ve Akadlardan özellikle dinsel yaşam konusunda çok etkilenmiş Hititlerde de buluyoruz. Hitit büyü, makrokozmos (Evren)-mikrokozmos (insan bedeni) benzeşimince belirlenmiştir. İnsanın başı Göğe tekabül eder, elleri toprağa, gözleri suya benzemektedir. Bu

nedenle G. Furlani'nin özetlediği bir tıbbi büyü metninde baş ağrılarınin Göğ'e atılması, el ağrılarınin da toprağa akıtılması gerektiği belirtilir.

Bu makrokozmos-mikrokozmos tekabüliyetinin insan bedeninin doğ'a üzerine mitsel yansıtılışından doğ'duğu, yani kozmik alanların anatomik organlar ile fizyolojik işlevlere tekabül ettiği kuşkuludur. Hint kozmolojik ve anatomik kuramlarından bildiklerimiz, bu sürecin tam aksi olduğu yönündedir. Gerçekten de kadim Hint'te insan, bedenini Kozmos modeline göre düzenlemiştir (kendi merkezleri vb olan bir "mistik harita" yaratmıştır). J. Filliozat'nın düşündüğü gibi, beş kozmik rüzgâr kuramı zorunlu olarak beş Nefes'in "keşfine" yol açmış olabilir. Felsefi kuramların dayandığı "kozmetik model"nin ritüel, mistik bir gerçekliğe –aynı zamanda kozmolojik bir anlama– sahip olduğunu düşünüyörüz. İnsan kozmik Rüzgârları kendi bedeninde "bulmuş," *mistik ve ritüel olarak* bir "kozmetik insan" yarattıktan sonra kozmolojik bir model uygulamıştı. Başka bir deyişle bu tasavvurların temelinde ne fizyoloji ne de kozmoloji vardır; burada gerçekliğe ilişkin bütünsel bir görü, bir "kozmetik insan" vardır: Yaratılışı (ikiye yarılmış dünya) aşan ve onu geçersiz kılan bir insandır bu.

Yalnızca birkaç örnekle belirttiğimiz kozmoloji ve biyoloji benzeşimi doğal olarak gerçeklik ile yaşamın bütün düzenlerini kavrar. Eğer yasadan söz edeceksek bu yasayı bu benzeşimde, kozmik tekabüliyetlerde, evrensel büyüde aramak gerekir. Nesneler, uygulamaya dönük değerlerin yanı sıra büyü-

sel kökenli *anlamlara* da sahiptir. İnsanın işleri ile uğraşları enerji yüklü nesnelere ya da kimi insanüstü değerlere bağlı olduğundan kutsal, kesin yasalarca yönetilecektir. İnsanoğlu bunları kendi eylemleriyle “bozmamak” için ritüellere dönüştüreceklerdir.

Çünkü ritüelin anlamı tastamam budur: Bireyi kolektifle, düzenli yaşamla ve nihayet canlı Kozmosla dayanışma içine sokmak. Bütün insan eylemleri, kutsallıkla hiçbir ilgisi olmasa bile (yürümek, nefes almak, yemek, aşk vb), ritüellere dönüştürülmüştür; yani bu eylemler bireysellikten arındırılmış, “normlara” uygun hale getirilmiştir. Bu tür geleneksel bir toplumda insan artık *yalnız* değildir; çünkü yaptığı her şeyin ekümenik [evrensel, birleştirici], bütün topluluğun ulaşabileceği bir anlamı vardır. Hatta şu bile söylenebilir: Herhangi bir bireysel şeyi bir başka bireye “bildirmek” gereksizleşir, tıpkı bir çocuk ya da yaşlıyla karşılaşıldığında onun bir çocuk ya da yaşlı olduğunun söylenmesine gerek olmaması gibi. İnsanoğlunun “kimliği” –niyetleri, iç yaşamı, toplumsal sınıfı, ekonomik durumu– işte bu bireysellikten arındırma yoluyla, yaşamın bir ritüele, “rastlantısal olayların” da “kategorilere” dönüşmesi yoluyla şeffaf bir hal alır.

II

BÜYÜ VE METALURJİ

Laciverttaşı

Gördüğümüz gibi, Mezopotamya kültürlerinin zihinsel ufkunu Gök-Yeryüzü benzeşimi oluşturur. Bu arkaik uygarlıkta gördüğümüz işlerin, nesnelerin, adların gerçek anlamını kavramak istiyorsak bu temel yasayı göz önünde bulundurmalıyız.

Her şeyin görünmez bir ağ içinde bulunduğu, bu ağa bağlı olduğu bir yerde, hiçbir şey kutsal olmayan kişisel inisiyatif sonucunda tesadüfen yaratılmamıştır. Böylece Babil yaşamında laciverttaşının önemli işlevini anlayabilmemiz Mezopotamya kozmoloji ile teolojisi sayesinde olacaktır. Bu yarı değerli taşın mavisî Yıldızlı Göğün mavisidir: Kabartma üstünde ay tanrısı, yıldızlı gecenin tanrısı Sin'in sakalı bu taştan yapılmıştır. Mısırlılarda güneş tanrısı Ra'nın saçı da bundan yapılmıştır. Yehova'nın ayakları altında bulunan "gökyakuttan tuğla döşeme"ye gelince (Çıkış XXIV:10), aslında burada da laciverttaşı söz konusudur. Bu mavi taş bütün bir yıldızlı Göğün büyüsunü simgelemektedir.

"Yıldızlı Göğün büyüsunü" basit bir edebi deyiş değildir. Doğru halklarının bu zarif taşla atfettikleri özelliklerle tastamam

uyuşmaktadır. Ay tanrısı, özünü somut olarak belirtmek için mavi sakallı olarak temsil ediliyor, ayrıca hâkim olduğu aya bağlı bütün erdemler laciverttaşıyla simgeleniyordu. Ay tanrısı, diğer adıyla Nanna –ünlü bir kabartmada– Kralı, Kule'yi (Babil Kulesi) yıkmaya kışkırttığına bunu ona bir kadeh “abıhayat” vererek *esinler*. Yıldızlı Göğün hâkiminin, Ay tanrısının uzattığı bu “esin” kupasının neyi simgelediğini anlamak zor değildir. Böylesine anıtsal, özellikle bu denli kutsal ve kozmolojik anlamla yüklü bir yapı, yalnızca gecenin hâkiminin yönettiği aya özgü bir büyü tarafından esinlenebilirdi. Bütün kozmik yaşama bereket veren ayın hareketlerini düzenleyen aynı gizem dolu gece, insan yaratımlarının tohumlarını, “esinleri” de doğurur. Apokrif Esdras kitaplarının dördüncüsündeki alıntının gösterdiği gibi, bu tasavvur Doğu halklarının yaşamında gerçekten de organik bir niteliğe sahiptir: “O zaman ağzımı açtım ve işte, dolu bir kadehe değdim, suyla dolu gibiydi, ama rengi ateş rengine benziyordu.” Bu tam olarak Babil kabartmasındaki “esin kadehi”dir ve içindeki de insana mükemmelen kutsanmış erdemler olan “kozmojik” yapı kurma yetisini ya da peygamberliği bahşeden içkidir.

Gece, Ay, Su, Verimlilik, Ölüm ile Ölümsüzlük arasındaki büyüsel bağ –kozmetik yaşamın tamamını açıklamaya ve farklı varoluş düzeylerini bir tek imgede birleştirmeye çalışan ilk zihinsel sentezlerden biri– aynı biçimde Mezopotamya *Weltanschauung*'unda da [dünya görüşü] mevcuttur. Hatta iki nehir arası ülkesinin, bu ilksel sezginin ipiyle örülmüş mitler ve efsanele-

rin çıkıp yayıldığı ilk merkezlerden biri olduğunu düşünmemize yetecek kadar nedenimiz var. Yakında yayımlanacak olan kitabımız *La Mandragore*'da [Adamotu] bu mitlerin kökeni ve işlevini ayrıntılarıyla inceliyoruz, bu yüzden burada bununla zaman yitirmeyeceğiz. Ancak Ea'ya adanmış ana tapınak olan Abzu yakınlarında biten *kişkanû*'nun (kuşkusuz "yaşam ağacı") laciverttaşına benzeyen dalları vardı.¹⁰ Laciverttaşından yapılmış ve değerli taşlarla süslenmiş bir "yaşam ağacı," halk imgeleminde uzun süre varlığını korumuştur; apokrif Yahudi ve Hristiyan metinleri, kahramanlık efsaneleri, Doğu masalları vb cennette ya da büyülü bahçede biten böyle bir ağaçtan söz ederler, ancak bunları Yunan ve Kelt mitolojilerindeki altın elma ağacına ilişkin benzer efsanelerle karıştırmamak gerekiyor.

Ea Derinliklerin, yeraltı Sularının tanrısıydı; buradan onun mehtaplı geceye bağlı olduğu kolayca anlaşılabilir. Büyülü erdemlerle yüklü madenler ve değerli taşlar ona aitti, madenciler ile zanaatçıların piriydi. Tapınakların temelleri toprağa – yani *abzu*'ya, yeraltı sularına– gömülü olduğundan kutsal anıtları yapan ustaları Ea yönetirdi. İnsan yaratılışı sürekli olarak ebedi yaşam kaynağına, Su'ya, Ay'a, Gece'ye bağlanırdı. Yalnızca bunların yıldızlı Gök ya da Su tanrılarıyla teması sayesinde insanlar kozmolojik anlamda *yaratabilirdi* (tapınaklar,

¹⁰ *Kişkanû* Gilgamiş destanında önemli bir rol oynar. *Kişkanû* "iki nehrin ağzında" biter, Gilgamiş'in ölümsüzlüğü almayı umduğu Utnapiştim'i aramaya çıktığı yerdir burası.

kuleler, vb, yani “kozmetik merkezler” yapabilirlerdi). Yapı yapma “esini” aslında gecenin ya da suyun ürettiği canlı bir fi-
lizdi; biyolojik düzende organik biçimlerin döllenip doğrul-
ması olgusuna tinsel düzende “imgelem” ile yaratım tekabül
ediyordu. Bu arada belirtmek gerekir ki, insanlığın onuru
kozmetik tanrılar ile büyümlü güçlerin başat rol oynadıkları bu
arkaik kültürlerde kesinlikle aşağılanmazdı. Çünkü insan ya-
ratımları aracılığıyla Kozmosun “birleşmesine” katkıda bulu-
nurdu, çünkü yaptığı her tapınak ya da anıt, hissedilebilen ya
da hissedilemeyen gerçekliğin bütün düzeylerinin bulunduğu
merkezlerdi. Önceki bölümün sonunda gördüğümüz gibi Ev-
renin büyüsel tasavvuru içinde insan özgürlüğünden söz edeme-
sek bile insan kimi güçlerin ya da kimi tanrıların kölesi de-
ğildi – tanrılar da dahil olmak üzere bütün Kozmosu tamamıyla
içine alan büyüsel, görünmez bir ağ içinde var oluyor, bu şe-
bekeye katılıyordu. Bu tür bir tasavvur yalnızca antikçağda
değil aynı zamanda modern çağda da baskındır, örneğin XIX.
yüzyıldaki pozitivizm, insanı Kozmosa öylesine dahil ediyor-
du ki, insanda hiçbir özerklik ve kendiliğindenlik umudu
kalmıyordu.

Anlamlı bir olguyu belirterek laciverttaşının işlevi ve sim-
gelerine dönelim: Ekvator’da, La Plata Adası’ndaki kimi eski
mezarlarda silindirik biçiminde, özenle parlatılmış yirmisekiz
parça bulundu. Bunların ada yerlilerine ait olmadığı ve bura-
da ayinlere ya da kutsal törenlere katılmak üzere gelmiş kıta-
lılar tarafından konulmuş oldukları kanıtlanmıştır. Yine Pe-

ru'da da bir İnka mezarında büyük ve güzel bir laciverttaşı bulunmuştur. Tıpkı Afrika-Asya uygarlıklarında olduğu gibi, Amerika yerlilerine ait kültürlerde de bu "göksel" taş, ölünün ruhunun yolculuğunu kolaylaştıran etkili bir gereç olarak görülmüştür.¹¹ Ayrıca önemli bir ayrıntı olarak şunu da belirtelim: Bugün hâlâ Batı Afrika'da yapay mavi taşlara büyük bir değer verilmektedir, ki bu konuda Leon Wiener'ın derlediği kapsamlı bilgiler de bunu gösteriyor.¹² F. B. Pearce'in onayladığı gibi, bu küçük mavi taşların orada yüzyıllardır üretiliyor olması olasıdır. Wiener ise bunların Afrika kıyılarına ortaçağda Araplar tarafından getirildiğini düşünmektedir. Yerlilerin bu konudaki boş inançlarını da bütün Afrika-Asya kültürlerinde üstünlük kurmuş bir sistemin, atadan kalma büyü bir yıldızsal sistemin kalıntıları olarak görmek gerekiyordu. Her ne olursa olsun, bunların simgeciliklerini ve dinsel değerlerini, kozmolojik çekirdeği uzun süreden beri yok olmuş, yozlaşmış inançlar karşısında olsak bile Mezopotamya ile Akdeniz havzasında bulunan laciverttaşıyla ilgili belgeler ışığında yorumlamak gerekiyor. İnsanoğlunun zihinsel yaşamının tarihindeki tek "unutma" örneği bu olmayacaktır. Bir simgenin ya da bir ayinin ilksel, kozmik anlamı kaybolur ve yerine, en

¹¹ Mısır'da (İÖ XV. yüzyıl) çocuğun boynuna asılan laciverttaşı parçaları onu bütün hastalıklardan korur.

¹² Leon Wiener'ın Afrika kültürlerinin (ki bunlar da büyük ölçüde Araplardan etkilenmişlerdi) Amerikan yerlilerinin uygarlıkları üzerindeki etkisi konusundaki varsayımların hiçbir bilimsel değeri yoktur. Buna karşılık derlediği bilgiler son derece zengin ve ciddidir.

başta yalnızca ikincil bir işleve sahip büyüsel bir anlam geçer.

Göktaşları

Babillilerin madenlere göksel bir köken atfetmeleri onlardaki kozmolojik tasavvurlar nedeniyle midir, yoksa tam aksine bu tasavvurlar göktaşlarını erken bir dönemde gözlemleyebilmiş olmaları ve bildikleri ilk demirin de bir göktaşı demiri olmasının bir sonucu mudur, bunu bilemiyoruz. Gök hakkında ilkel ve popüler inançların oluşumunda göktaşlarının önemini anımsatmaya gerek yok; bunlar bizi, kimi halkların Göğü taştan bir kubbe olarak gördüklerini düşünmeye iten inançlardır. Göktaşları ilkel insanın zihnini çok etkilemiştir. Gökten düşmüş taşlara tapınma konusunda birkaç örnek biliyoruz: Mekke'deki Kâbe ya da Galatia'da, Kybele'nin bir sureti olarak tapılan ve sonradan Roma'ya getirilmiş olan Pessinus'taki göktaşı – İkinci Kartaca Savaşı'ndan az önce (İÖ 204 yılında), Delphoi kâhinlerinin isteği üzerine Roma'ya götürülmüştür. Ancak bu bilinen örnekler bir yana, etnografik ve folklorik derlemeler, yıldırım taşlarıyla ilgili hâlâ süregelen inançları gösteren çok sayıda belge sunmaktadır; bu taşlar da çoğunlukla yalnızca yıldırımın düştüğü yerde bulunan taşlardır. “Yukarıdan” gelen her şey büyülü ve kutsal güçlerle donanmıştır. Kimi taşlara duyulan bu inanç bütün bir Kozmosu bütünleştiren sistemin içine tastamam oturmaktadır.

İlkel insan topraktaki demirden önce göktaşı demirini bil-

miş ve kullanmıştır. Eskimolar demiri taş gereçlerle biçimlendirirler ve günümüzde hâlâ aynı işlemi uygularlar. Richard Andree, son derece iyi işlenmiş görünen, göktaş demirinden bir Grönland bıçağını gösteren gravürü kitaplarından birine almıştır. T. A. Rickard'ın belirttiğine göre Cortes, Azteklerden bazı bıçakların –seflere özgü bıçaklar– nereden geldiğini sorduğunda ona göğü göstermişlerdi.¹³ Aynı şeyleri Mezopotamya ile Afrika-Asya uygarlıkları için de söyleyebiliriz. Sümer-Akatlar öncelikle göktaş demirini bilmişlerdir; *an-bar* ideogramı (“Gök” ile “Ateş” resim yazılarından oluşur) “göksel maden” anlamını taşır ve demirin en eski Sümerce adı da budur. Ardından gelen sözcük olan *bar-gal*, yani “büyük maden,” Asur dilindeki *parzillu*, Suriye dilindeki *parzla* ile İbranicedeki *barze* sözcüklerinde ortaya çıkar.

Yerel demirin ancak firavun dönemi uygarlığında işlenebildiği Mısır'da, ona atfedilen sözcük aynı göktaş kökenini gösterir: *bi-n-pet* (Kiptice *benipe*), “göksel maden.” Wainwright bu terimin, o zamana kadar sanıldığı gibi *Farbenanalogie*'ye [*renkbilim*] değil, göktaşlarına bağlı olduğunu kanıtlamıştır. Maden çıkarılmaya başlandığında iki tür demir belirlenmiş ve yeni bir terim yaratılmıştır: “toprak demiri.” Ancak madenlerle ilgili bu sözcük dağarcığının gelişimi kısmen yeni bir olgudur.

¹³ Rickard'ın giriştiği sentez kimi yerlerde oldukça yüzeysel kalıyor. Etnografik ve arkeolojik bilgileri çok az. Bununla birlikte iki büyük ciltlik kitabı, madenlerin insan uygarlığı içinde oynadığı role ilişkin, bir Avrupa dilinde o zamana kadar yazılmış tek genel tarih kitabıydı.

Keops piramidinde (İÖ 2650'ye doğru) ve Abydos'ta bir mezarda (İÖ 2500'e doğru) bulunan demir parçalarının topraktan gelmiş olmasını istisna olarak görebiliriz; bu konu özellikle H. Quiring'in araştırmalarından beri kesin olarak bilinmektedir.¹⁴

Bir Hitit metnine göre İÖ XIV. yüzyıl kralları "göğün kara demirini" sahipleniyorlardı. Persson, demiri gösteren ve kökeni bilinmeyen Yunanca *sidero* ile Latince *sidus*, *eris* ve Litvanya dilindeki *svidu*, "parlamak," arasında bağ kuruyor. Minos döneminde (İÖ 2000'e doğru) göktaşı demiri Girit'te de biliniyordu; Knossos yakınlarındaki bir mezarda demir bulunmuştur. *Ilyada*'nın kimi pasajlarında demirin bu göksel kökenine ilişkin hatıra korunmuş gibidir.

Metalurjinin Gizleri

Göksel kökenleri madenlere elbette çok sayıda büyülü erdem bahşediyordu. Gökten düşen (göktaşları) ya da toprağın bağrından çıkarılan madenler her biçimde büyülü güçlerle yüklüydüler. Bu nedenle bunlarla uğraşmak herkesin harcı değildi. Daha ileride göreceğimiz gibi metalurji ritüelleri belirli bir büyüselle işleve sahiptir; üstelik bu durum yalnızca Mezopotamya kültürleriyle sınırlı kalmaz. Çin'de ve Hint'te ma-

¹⁴ H. Quiring, Mısır'daki toprak demirinin Nil kumunda, özellikle Nübye'deki, % 60'ı demir olan magnetit parçacıkları (Fe_3O_4) içeren altın tozu içeren kumda bulunduğunu kanıtıyor.

den eritilen kazanlar ile bu ritüelleri bilen “erginlenmişler” kutsal sayılır, büyüsel güçlerce beslenip korunduklarına inanılırdı. G. Boson’un çevirdiği bir Senanşerib metninde, en eski zamanlardan beri, madenlerle uğraşmaya yetkili kılınmış ve yalnızca sözel olarak aktarılabilecek büyüün “sırrını” koruyan bir sınıfın olduğu ima edilir – bunlar kâhinler, büyücüler, rahiplerdir. Metalurji ve tekniklerle ilgili işlerin dinsel görevlere sıkı sıkıya bağlı olduğu Mısır’da da durum aynıdır; zaten bilindiği kadarıyla ku al heykelleri yapanlar da rahiplerdi. “Dökümcülük” ile “büyücülük” arasındaki ilişkiler kimi Asya halk kültürlerinde hâlâ geçerlidir. Madenleri işleyen kişiler gizemli ve tehlikeli güçlerle temasa geçerler. Maden ister gökten isterse yerden gelsin büyüü her zaman korkutucudur. İlk durumda Göğün bütün erdemlerini sahiplenmiş, bunlarla yüklenmiştir;¹⁵ ikinci durumda ise maden Toprak Ana’nın dölyatağından zamanından önce çıkarılmıştır ve bu neredeyse zorlayarak yaptırılan doğum çok tehlikelidir, çünkü büyüsel güçleri başıboş bırakır.

Etnografya ile folklor bilimleri madencilikle ilgili bu çok eski inançları anlamamıza yardımcı olmaktadır. Örneğin Amerika’nın kuzeybatısında demirciler pek itibar görür; meslek sırlarını yalnızca babadan oğula aktarırlar. Buna karşılık Afrika’da demirciler kimi kez itibar görür kimi kez horlanır; ancak her iki durumda da gizemli kişiler, neredeyse büyücü-

¹⁵ Robert Eisler madeni göktaşlarının madeni gök fikrine –demir, bakır, gümüş, altın gök gibi– yol açtığını gösteriyor.

leri andıran kişiler olarak görülürler. Örneğin Beyaz Nil üzerinde (Orta Afrika) Bari kabilesi gezgin demircilere parya muamelesi yapar, oysa demirciler Kongo'da kral soyundan geldiklerine inanıldığı için çok itibar görürler. Fanilere göre demirci aynı zamanda rahip ve sağaltıcıdır. Demiri işlemeyi bilmeyen Ogueler komşu kabilelerin demirci körüklerine taparlar ve bunları fetiş nesneleri arasına koyarlar. En arkaik Hint kabilelerinden biri olan ve ilk toplanan meyveleri mızrak demirlerine sunan Bhillerde de benzer bir âdet vardır. Buna karşılık Afika'daki Jolofiler demircileri öylesine horlarlar ki, onları bir köleyle bile evlenmeye layık görmezler. Tibbulara gelince, onlar demircileri toplum dışına atacak kadar ileri giderler.

Bütün bu boş inançlar ve âdetler, Afrikalıların tıpkı diğer halklar gibi, tanrısal ve gizemli bir köken atfettikleri demirin belirsiz işlevine işaret eder. Demirde o kadar çok büyüsel güç vardır ki, onu biçimlendiren ve "sırlarını" bilen kişi de doğal olarak tehlikeli biri –duruma göre kınanan, korkulan ya da saygı duyulan bir kişi– olur. Bu nedenle demirciler her yerde ayrı bir sınıf oluştururlar ve toplumdan ayrı tutulması gereken gizemli bir topluluk olarak görülürler. Demir bugün bile halkın bilincinde doğaüstü güçlere sahiptir ve *bıçak* büyüde ön sıralarda bir yere sahiptir. Yaşlı Plinius (*Histoire Naturelle*, XXXIV, 44) demirin *contra noxia medicamenta* [zararlı ilaca karşı] ve ayrıca *adversus nocturnas lymhhationes* [gece buhranlarına karşı] etkili olduğunu yazar. Benzer inançlar Dayaklar-

da, İran ile Türkiye Müslümanlarında da vardır.

I. Goldziher'in belirttiği kaynaklar fazla sayıda görünse de aslında S. Seligmann'ın derlediği malzemenin olsa olsa dörtte biri kadardır. Bu belgeler demirin halk bilincindeki çokanlamlı büyüselliğini vurgular. Bakırcı ya da kalaycı Çingenele-
rin hâlâ yarattıkları korku, ayrıca diğer bütün toplulukların onları toplumun dışında bırakması büyük ölçüde madenlerle olan içli dışlılıklarına bağlanabilir. R. Andree, Çingenelerin Afrika demircileriyle çok sayıda ortak özelliği olduğunu vur-
gular.

Büyüsel ya da tanrısal bir erdem her yerde göktaşı kökenli bir madene bağlansa da yeraltı madenlerinin keşfi de insanoğ-
luna üstün güçlerce gönderilmiş bir "esin" ya da azizlerin (ya da büyücülerin) aracılığıyla Tanrı (ya da tanrılar) tarafından gönderilmiş bir "vahiy" olarak görülür. Mezopotamya kabart-
masındaki ve apokrif Esdras kitaplarındaki "esin kadehi"dir bu. Madenler ile hazineleri koruyan yeraltı cinleri ya da in-
sanlığı koruyan azizler, madenlerin sırlarını ifşa ederler ve böylelikle "yapılara" katkıda bulunurlar. Tanrısal "esin"ın ilk-
sel motifi metalurji ya da maden yataklarıyla ilgili her alanda korunmuştur:

Yunanlı bir seyyah olan ve XVI. yüzyılda Liege'i gezen Nu-
kios Nikandros Fransa'nın kuzeyi ile Belçika'da yaygın olduğu
haliyle kömürün bulunuş efsanesini aktarır: Ocağını odunla
yakan demirciye ak sakallı bir ihtiyar kılığında bir melek gö-
rünür ve bir kömür ocağının girişini gösterir. Finistère'de in-

sanlara gümüşlü kurşunun varlığını kötü bir peri (*groach*) göstermiştir. Madencilerin koruyucusu olan Aziz Peran madenleri eritmeyi öğretmiştir. Maden ocaklarının koruyucu cinleri kendilerine emanet edilmiş hazineyi sadakatle korurlar. Bu nedenle Batı Afrika ve diğer yerlerde bir maden yatağını bulan kişinin çok geçmeden öleceğine inanılır. (Bu inancı “yeni bir yer” bulma konusundaki evrensel boşinanca bağlayabiliriz; yeni bir eve ilk giren kişi ya da yeni yapılmış köprüden ilk geçen kişi kısa bir süre sonra ölür.) Melanezyalılar çok sayıda ritüel ve tören yapmadan asla bir madeni işletmeye açmazlar. Ortaçağ sonuna kadar Avrupa’da da durum aynıydı; her maden ocağını görevli din adamları açardı. Çünkü maden, ileride ele alacağız, canlı bir dolyatağıymış olarak görülürdü; maden filizleri burada sanki ana karnındaymış gibi dölleniip büyümeye bırakılmıştı. Madencilerin inancına göre her tür yeraltı cinini barındırıyordu; bunlar iyi ya da kötü cinler olabilirdi; halkın “Dağdaki Keşiş” dediği “Hoemmerling Usta” ile göçükleri haber veren “Beyaz Hanım” ve sayısız hayalet ile gulyabani bunların arasında yer alır.

Kısacası madencilik her yerde kutsanmış bir uğraştır. Çünkü gördüğümüz gibi, madenler varoluşun “kutsal olmayan unsurlarını” oluşturmamaktadır – dünyadışı alanlardan gelmektedirler. İster Gökten düşmüş isterse toprağın bağrından çıkarılmış olsunlar, her durumda “başka yer”den gelmektedirler. Burada da arkaik kültürlerin mantığı tutarlılık gösterir. Doğal olarak insana ait olmayan her şey, onun yakınında ol-

mayan her şey, “varoluşun âdemi haline” katılmayan her şey gizemli, kutsanmış ya da şeytanidir, çünkü bu onun *doğasını değiştirir*. Metalurjiyle ilgili bütün inançların özsel, ilksel anlamı budur: Madenler insanın doğasını değiştirirler, onun varoluş koşullarını biçimlendirirler. Değişim, bir yandan cenneteki durum iptal edildiği ve bunun yerine başka bir evre geçtiği için (meyve ve tahıl toplayıcılığı evreleri) gerçekleşir; değişim, insan topluluğunda madenler, yalnızca mevcut olmalarıyla bile başka kozmik düzeylere ait bilinmedik çok sayıda büyüsel gücü taşıdıkları ve bu karanlık güçlerin (bunlar kutsanmış ya da şeytani olabilir) insan ruhuna başka ufuklar gösterip başka deneyimlere atılmasına yol açtıkları için gerçekleşir.

İşte bu nedenle Çin, Hint ve Mezopotamya geleneklerinde bozulmuş olarak bulduğumuz madencilik ile dökümcülüğün “sırları” konusundaki inançlar Helen geleneklerinde de mevcuttur. İlk başta kutsanmış teknikler olarak görülen metalurji bilgileri hakkındaki efsaneler Hellas’a Küçük Asya yoluyla, daha kesin olarak, Frigya ile Doğu Adaları yoluyla ulaşmıştır. Daktiler, Kabirler, Koribantlar, Kuretler, Telkhineler de kökenleri bakımından madenciydiler. Kabirler tıpkı Daktiler gibi “dökümcülüğün efendileri” ya da “ateşle güçlenenler” adını alıyorlardı ve kültürleri –madenlerin anlamlı bir mevcudiyete sahip olduğu ayinleri– sonunda Mısır’a kadar bütün Akdeniz dünyasına yayılmıştır. Girit ile Troya’ya “madenciliğin ilk sırlarını” getirmiş olan Daktiler Kybele rahipleriydi. Sonradan dağ tanrıçası olarak anılacak olan Kybele, öncelikle madenle-

rin, maden ocaklarının tanrısıydı ve dağların içinde otururdu. Ne ilginçtir ki Kybele daha sonra (dağ tanrıçası haline geldiğinde) çevresinde Attis'in ölümü ile dirilişi konusundaki "mysteria"ların olduğu ve insanlara metalurjinin sırlarını "açıklayarak" "esinler veren" ana tanrıçalardan biri olmuştur. Kybele de -tıpkı Iştar, Isis ya da Demeter gibi- bir "esinleyici" ve insanın ölümsüzlük yolundaki rehberiydi. Attis'in, mysteria'sı Kybele tarafından kutlanan ölümü ve dirilişi insanları "esinlemiştir;" Kybele'nin yaptığı ritüel insanların diriliş tekniği için bir model oluşturmuştu. Böylelikle Profesör Mosso, Phaistos'ta kazdığı neolitik bir kazı alanında ana tanrıça ile istiridyeleri temsil eden pişmiş topraktan heykelciklerin yanında, Girit kökenli olmadığı sanılan büyük bir manyetik demir parçası bulmuştur.

Bu bilgileri aldığımız anıtsal yapıtında Sir Arthur Evans, bu büyük neolitik tanrıça heykelciklerinden birinin kopyasını çıkarmıştır; heykelin kaba işçiliği bize son derece eski bir inanç karşısında bulunduğumuzu göstermektedir.

Yine öbür yarıkürede de benzer inançları görmek ilginçtir: Yukatan'daki arkaik mezarlarda inciler ve denizkabukları, "yaşam" ve "ölümsüzlük" taşıyan muskaların yanı sıra demir parçaları bulunmuştur. Madeleine Colani ise Yukarı Laos'taki megalitleri incelerken arkaik inciler ve bronz zillere rastlamıştır. İmdi, şaşırtıcı bir olgu, Borneolu Dayak kadınları günümüzde bile inci kolyeler ve bronz ziller takmaktadır. Çünkü evrensel dölyatağının, Yaşam ile bitmek bilmez Yaratılışın

simgesi olan inci öte dünyada huzurlu bir ikamet sağlarken, topraktan çıkarılan ya da gökten düşmüş demir (bu nedenle, aynı biçimde evrensel dölyatağının simgesidir) ölünün ruhu ile kutsanmış, göksel alanlar arasındaki ilişkiyi kurmaktadır. İmdi, bu alanlar *gerçek* oldukları, *daimi* oldukları için; evrensel oluşa katılsalar da dünyevi varlıklar gibi fani değil, ölümsüz oldukları için kutsaldırlar.

Böylece, bu bölümde belirtilen belgeler, Mezopotamya ile başka yerlerdeki Gök-Yeryüzü benzeşimi konusunu ele alırken gördüklerimize benzeyen kozmolojik tasavvurları örneklemektedir. Demek ki, “ilkellerin” ya da arkaik kültürlerin zihinsel ufuklarını nasıl ele alırsak alalım, aynı *Weltanschauung*’u ve aynı biçimde –anlamsız da olsa her tür deneyim yoluyla– büyük kozmik Yaşama katılım bilincini görüyoruz. İnsan her an kozmik ritimler ve düzeylerle temas halindedir. Bu katılım, insanın ruhunu kısırlaştırmak bir yana onun Kozmosa ilişkin bütünsel bir görüş kazanmasını ve aynı zamanda Yaratılış nedeniyle bölünmüş olan Kozmosun “bütünleştirilmesi” gibi onurlu girişimlerde bulunmasını sağlar ...¹⁶

¹⁶ Bu “bütünleşmeyi” elinizdeki kitabın ilk bölümünde ve *La Legende du Mattre Manole*’da ele almıştık. Konuyu simgeyle ilgili bir yapıtta açığa kavuşturma-
cağız.

III

YAŞAYAN KOZMOS

Yaratılış ve Doğuş

Mezopotamyalılara göre, tıpkı başka arkaik kültürlerde olduğu gibi, yaşam, gerçeğin evrensel bir niteliğidir. Bunun anlamı bütün engellerin “canlı” olduğu değildir. Her şeye belirsiz bir büyüsel güç atfeden animist bir inanç değildir bu. Mezopotamya’da Kozmos ile uzun süreli bir ilişkinin sonucu olduğu için sistem daha karmaşık, daha incelikliydi. Cansız nesnelerin “yaşamı” gizemli bir dinamige, büyüsel enerji kaynağı olabilme ya da bu enerjiyi içerebilme kapasitelerine indirgenmiyordu. Kozmik yaşam aynen insanoğlunun yaşamı gibi düzenlenmişti: *Doğum, cinsellik* ve kimi durumlarda da *ölüm* söz konusuydu.

Cansız nesnelerin doğuşu onların *yaratılışlarıyla* sınırlı değildi. Maden olsun taş olsun nesneler çok daha sonra da *doğmaya* devam ediyorlardı –biraz sonra buna değineceğiz. Böylece insanla eşzamanlı olarak “yaşıyorlar” ve onunla aynı yazgıyı paylaşıyorlardı. Arkaik uygarlıklarda tarih bilincinin olmadığı söylenir, ama bu aslında sözün gelişidir. Onlar başka tür bir “tarih” biliyorlardı; bu tarihin merkezinde insan değil de Yaşam vardı. Bu nedenle yalnızca Kozmosu insanlık dra-

mının bir ortağı haline getirmekle kalmıyorlar aynı zamanda bu insanlık dramıyla kozmik gerçekliği olabildiğince eşzamanlı kılıyorlardı.

Insanoğlunun yaratılışı Mezopotamya mitolojisinin en anlamlı kısımlarından biridir.

Burada fazla ayrıntıya girmeden en eski geleneklere göre Marduk'un (yine büyük bir tanrıça olan Nintud, Aruru ya da Mami'yle eşleştirilir) insanları *kendini kurban ederek yarattığını* belirtmekle yetinelim. İlkel efsanelerin çoğunda insan kilden ya da tozdan yapılmıştır.¹⁷ Ancak Mezopotamyalılarda gelenek bir bütündür: Marduk'un yalnızca toprağı değil aynı zamandan kendi kanını da kullanması gerekmiştir:

Kanımı pıhtılaştıracağım, kemik yapacağım ondan.

Insanı ayağa kaldıracığım, gerçekten bir insan olacak...

Insanı yapacağım, yeryüzünde yaşayacak...

Metni çevirip yayımlayan King bunu, Berossius'un (İÖ III. yüzyıl) o çok değerli Babil kozmolojisinde Yunanca olarak kaydettiği Keldani Yaratılış geleneğine benzetir. "İmdi, toprağın ıssız, ama verimli olduğunu gören Bel tanrılardan birine kafasını kesmesini ve akacak kanı toprağı karıştırmasını emreder, ki insanlar ile hayvanlar havaya tahammül edebilsinler." Mısır'da aynı izleğı buluruz. Bu mitlerin genel anlamını

¹⁷ Bir İran geleneğine göre insan tanrının terinden yapılmıştır. Sami efsanelerinde insanın kilden yapıldığı vurgulanır. Kimi Okyanusya adalarında insanın, Yaratıcı'nın kanyla karışmış olan tozdan (kirden) yapıldığına inanılır.

kavramak zor değildir: Yaratılış her zaman bir kurban sonucudur. Bir yaşam ancak kendini kurban ederek “ödünç alınabilir.” Bu tasavvur insan ruhuna o denli yer etmiştir ki, aynı şeyi kozmolojik şemayı artık son derece silik biçimde içeren “motiflerde” bile bulabiliriz (inşa ayinleri, Üstat Manole Efsanesi vb).

İnsan, kendi kanından insanı yaratan tanrının bu hareketine şu ya da bu şekilde öykünmüş ve tekrarlamıştır; “yaptığı,” “inşa ettiği” her şeyde, hatta kendisini kurban etmek yerine bir sungu sunduğu ya da bir ayini gerçekleştirdiği durumlarda bile bu hareketi tekrarlamıştır. Ancak insan tanrı kanından yaratılmış olsa da dünyadaki başka şeyler de (pek anlamlı olmayan yollarla da olsa) tanrının bedenine ya da yaşamına aynı biçimde katılmaktadır. Örneğin Mısır geleneğine göre Nil’in kaynağı Osiris’in kanı ya da dölsuyudur.¹⁸ Mezopotamya’nın kutsal nehirlerinin kaynağı da büyük bir tanrıçanın dölyatağıdır. “Nehir çatalı” kimi Sami dillerinde “tanrıçanın vajinası” anlamına gelir.¹⁹ Her yerde aynı düşünce vardır: İnsanoğlunun, suların, organik yaşamın kaynağı bir tanrının kanı ya da dölsuyudur.

Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi, cansız nesneler yaratılış-

¹⁸ Kimi Mısır geleneklerine göre Ra Sudanlıları bir oto-erotizmden sonra yaratmıştır.

¹⁹ Bir ırmağın kaynağı toprağın vulvası olarak görülebilir. Babil dilinde *Kā* ile *pū*’nun anlamı “nehir çatalı”dır; *pū* = vulva. Babil dilinde *sagbu*, “kaynak”, İbranice *neqebā*, “dişi” sözcüğüne tekabül eder. İbranicede “kuyu” anlamına gelen sözcük aynı zamanda “kadın, eş” anlamına gelir.

tan uzun bir süre sonra bile yeryüzünde *doğmaya* devam ederler. Doğarlar, çoğalırlar ve kimi kez de ölürler; tıpkı insanlar gibi. Ancak insanlardan yalnızca bir teki ölümsüz olabilmiştir: tanrıların bir adaya, “iki nehrin çatalına” bıraktıkları Utnapiştim. Cansız nesneler –taşlar, madenler, değerli taşlar insanogluına benzer biçimde (kimi kez de “doğum süreci” açısından aynı şekilde) doğmuş olsalar ve tıpkı diğer varlıklar gibi büyüseler de insanınkinden çok daha uzun bir ömre sahiptirler. Demek ki onları yeryüzünde yaratan göksel kürelere çok daha fazla ve yoğunlukla katılırlar, daha fazla *gerçeklik*, daha fazla büyüselle güç taşırlar. Bu nedenle insanın yanbaşıında olmalarında hayır vardır. Çünkü onlar “canlıdırlar,” neredeyse “insan doğumuna benzer” bir doğumları vardır, ama çok daha geç ölürler; insanı göklerle iyiliksever bir iletişim içine sokarlar ve “gerçekliğini” güçlendirerek daha uzun, daha verimli bir yaşam sağlarlar. İşte değerli ve yarı değerli taşlara ilişkin büyü ile mistisizm bu inanç içinde yer alır. Çin’de inci evrensel dolyatağını simgeleyip onu taşıyan kadına doğurganlık verirken, yeşim ebedi, değişmeyen güneş ilkesini simgeler; onu taşıyan kişi de bu büyüselle erdemleri özümser; bu erdemlerse ölümden sonra o kişinin cesedinin çürümesini bile engelleyecektir.

Bitkilerin Cinselliği

Cinsellik Yaşam gibi gerçekliğin evrensel bir niteliğidir. Ya-

şayan her şey meyve verir, yazgısına uygun olarak, yani hızlı ya da yavaş çoğalır; hiçbir şey o büyük yaşam ve büyüme oyununun dışında kalmaz.

Demek ki Mezopotamyalıların incir ağacı ya da hurma ağacı gibi kimi bitkilerin gerçek, bilimsel cinselliklerini keşfetmeleri doğaldır. Yapay dölleme iki nehir ülkesinde çok eskiden beri uygulanıyordu.

Hammurabi yasalarında bunu meşrulaştıran en az iki madde vardır. Bu alandaki bilgiler daha sonra Araplara ve Yahudilere aktarılmıştır. Bu nesnel, bilimsel cinsellik Mezopotamya halklarının tam gözlem ve bitki kültürü uygulamalarından çok daha farklı ölçütlere göre diğer bütün bitkilere atfettikleri cinsellikle –büyüsel cinsellikle– karıştırılmamalıdır. Mezopotamyalılar (Akdeniz'deki başka birçok Doğu halkı gibi) biçimi ya da rengiyle cinsel organları anıştıran her bitki için “erkek” ve “kadın” terimlerini kullanırlar ya da büyü amacıyla bunları bir dizi cinsel tekabüliyetler içine sokarlardı.

Örneğin servi ve aynı zamanda güzelavratotu (*namtar*) “erkekti,” oysa günlük ağacı (*nikibtu*) biçimine ve büyü işlemindeki işlevine göre erkek ya da dişi olabilirdi.

Bu da kanıtıyor ki, Asurlular tıpkı diğer antikçağ halkları gibi, kimi kez bilimsel uygulamalara (yapay dölleme) varan gözlem mantığına sahip olsalar da organik dünya konusundaki “kuramları” bu gözlemlerden değil, gerçekliğe ilişkin tam bir sezgiden ileri gelir. Bitkilerin cinselliğini hurma ağacı ve incir ağacında doğrulayacak şekilde biliyor değillerdi; biliyor-

lardı, çünkü cinsellik gerçekliğin evrensel bir niteliğiydi. Bu nedenle bitkilerin büyüsel düşüncenin kimi yasaları uyarınca eril ya da dişil olarak sınıflandırılması biçimlerine, renklerine, okültik rollerine bağlıydı.

Bitkilerin cinselliği Hint hekimleri tarafından da kabul görmüş (Caraka, *Kalpasthana*, V, 3) ve Sanskrit terminolojisi, bitkilerin insan cinsel organlarıyla benzeştirilmesine neden olan sezgileri açıklıkla belirtmiştir.

Arkaik halkların ampirik bilimsel bilgileri, Dünyaya ilişkin kavrayış sistemlerini oluşturmalarına yaramıyordu. Bu dünyanın gerçekliği ancak bütünsel olarak değerlendirilebilirdi, yoksa ayrıntılardan ya da ampirik uygulamalardan hareketle parçalı olarak değil.

Madenlerin ve Taşların Cinselliği

Babilliler ile sonraki diğer halklar cinselliği mineral hükümlerinin tamamına atfetmişlerdi. Daha sonra göreceğimiz gibi, erkek taşlar ile dişi taşları biçimlerine, renklerine ya da parlaklık derecelerine göre ayırt ediyorlardı. Boson'un çevirdiği bir Asur metninde, "eril (biçimli) *musa* taşından ve dişi (biçimli) tunç taşından" söz edilmektedir. Bir dipnotta Boson, "eril taşlar"ın renkleri daha canlı, "dişi taşlar"ın ise daha donuk taşlar olduğunu belirtir. Suriye simya metinlerinde "dişi magnezi"den söz edilir. *Zırnık* sözcüğü ise "eril"dir. Bugün bile kuyumcular, mücevherlerin "cinsiyetini" parlaklıklarına

göre belirlerler. Babil’de tuzlar ile maden filizleri renklerine göre dişi ya da erkek olarak ayrılırdı. Bu ayrım en eski metinlerde, ritüel edebiyatı olarak adlandırdığımız metinlerde de vardı; tıbbi şemalarda da korunmuştu; Doğu ve Akdeniz halklarının bilincinde, kaybolmak bir yana, sürekli gelişti ve ortaçağa kadar büyüdü; mücevherciler iki tür *lapis judaicus*’tan [*yahuda taşı*] söz ettiler: Birbirine eşit uzaklıkta birçok iğne dizileri olan eriller ile kaygan olan dişiller (Suriye ya da Filistin’de bulunan bir fosil söz konusuydu).

Avrupa simyası için esas iş, Eril ile Dişil uyuşumunun “sırın”ydı. Birazdan göreceğimiz gibi bu uyuşum kimyasal değil mistik bir anlam taşıyordu.

Bu inançlar kuramsal değerden yoksun, basit “boşinançlar” değillerdir. Bunları, tıpkı Arap şair İbn er-Rûmî’nin yaptığı gibi, mütemadiyen bir eğretilmeye indirgeyemeyiz: “En iyi silah hangisidir? İnce uzun eril bir kılıç mı, yoksa kalın, dişil bir kılıç mı?” Ama bu eğretilme belki de genel bir inancın şiirsel ifadesidir; çünkü Araplar sert demire “erkek” (*zeker*) ve yumuşak demire de “kadın” (*unsa*) derler.

Bunların hepsi kökleri ve kanıtları somutluğa ilişkin özel bir sezgide bulunabilecek kozmolojik ve metafizik bir sistemi ifade eden tasavvurlardır. Mezopotamyalılar, tıpkı diğer halklar gibi, ayrıntılı analitik araştırmaların sonucunda gerçek nesneleri kimi soyut sınıflandırmalar uyarınca değil, “görünümlerine,” yani somut yoğunluklarına göre birbirleriyle eşleştiriyorlardı. Ancak bu soyutlamalar için gerekli çabayı har-

camaktan aciz oldukları anlamına gelmez. Keldani-Asur kozmolojisi ile simyası hakkında bildiklerimiz, bize onların yorum yapabilme niteliklerini açıkça göstermektedir. Ancak Babililerdeki “yasa” fikri ilk Yunanlı düşünür ve matematikçilerin aklına gelen fikirden farklıydı. “Yasa” yalnızca bir *kozmi bütün*’e ilişkin sezginin dile getirilmesi idi. Yaşam ile Cinsellik gerçeğinin bir niteliği (ve makrokozmos-mikrokozmos benzeşiminin zorunlu sonucu) halini alınca, “yasayı” günlük deneyime uyguladılar. Böylece taşlar ile madenlerin cinsiyetli olduğunu (*olması gerektiğini*) bildiklerinden onları “görünüşlerine” göre, biçimlerine, renklerine, vb göre sınıflandırdılar. Başka arkaik halkların yanı sıra Babililerin “görünüşe” verdikleri önem bizi hataya düşürmemelidir. Burada “yanılsama” söz konusu değildir; somutluğa ilişkin çok kuvvetli bir his vardır burada. Şeyler *göründükleri* gibidirler. Bu kadar yoğunlukla “canlı bütünlük” üzerine odaklanmış bir yaşam, ilk bakışta benzemez görünen şeyler arasında analogiler kuran parçalara ayırmalara ya da çözümlemelere ihtiyaç duyuyordu yalnızca. Mezopotamya kozmolojisi ve metafiziği yoğun bir somutluk duygusunun ürünleridir.

Eğer cinsiyeti yoksa hiçbir şey “gerçek,” “canlı” olamazdı. Bu nedenle taşlar ile madenlerden başka insan eliyle üretilmiş ya da inşa edilmiş nesneler de öyleydi. Bütün halkların inancında, bir ev ancak ona “yaşamı” ve “ruhunu” verecek bir kurban sunularak *canlı* hale gelirse “gerçek” olabilir, varlığını sürdürebilir, zamana karşı koyabilir; aynı şekilde insanın yap-

tığı bir nesne de bir cinsiyet kazandığında, kozmik bir yazgıya dahil olduğunda *canlı* hale gelebilirdi. Örneğin kadim Hint'te kurban sunağı (*vedi*) dişil, kurban ateşi (*agni*) erildi; bu ikisinin birleşmesi bir soyu doğuruyordu. Sunak bu mistik anlama sahip tek nesne değildi. “Yeryüzünün merkezi, “göbek” (*nābhi*) ana tanrıçanın dölyatağı sayılıyordu. Tıpkı Mezopotamyalılar ile diğer Doğu halkları gibi Hintlilerin de “yeryüzünün göbeğini” Kozmosun hakiki merkezi saydıklarını anımsatalım. *Nābhi*'nin simgesel çokanlamlılığı açıkça görülmektedir. Tıpkı ilkin bir göktaşı, ikinci olarak yeryüzünün merkezi, üçüncü olarak eril tanrının “ikametgâhı” olarak kutsal sayılan Kâbe gibi. Kadim Yunanlılar (Herodotos, V, 92) ile Cermenlerde de aynı düşünceleri bulmaktayız. Sır eritmeye yarayan fırın (*Schmelzofen*), dölyatağı, göğüs (*Mutterschoss*) olarak görülür. Bu eskiden kalma sezgilerden bazıları bugün bile günlük dilde görülmektedir (*Mutterkuchen*, vb).

Bu ve benzer inançlar bizi, doğurganlığı artırıp doğumu kolaylaştırma özelliğine sahip “doğurtucu taşlar” kavramına götürür. Babilliler bunların çoğunu bilirlerdi. Kadim Yunanlılar, Araplar ve kimi arkaik halklar –farklı nedenlerden dolayı da olsa– bunları kullandılar. Bu konuya *Legende de la Belladone* [*Güzelvratotu Efsanesi*] adlı kitabımızın bir bölümünü ayırdık, dolayısıyla yeniden dönmeyeceğiz.

Dişil görünüşleri nedeniyle yağmur getiren taşlar vardır. Biçimleri –doğal ya da sonradan yapılmış olabilir– dişillik “fikrini” o denli somut olarak yansıtır ki, put haline gelir-

ler. Bunlar evrensel bereketin simgesi olan büyük tanrıçanın büyüsüne katılmakla kalmazlar, bizzat tanrıçanın kendisi *hazine gelirler*. Biçimleri büyük tanrıça “fikri” için öylesine uygundur ki, büyük tanrıça büyüselsel olarak (büyülü “tekabüliyetler” yoluyla) cezbedilmiş ve taşa vücutbulmuş olur. Mekte’ninki gibi bir göktaşı, çıkıp geldiği kürelerle aynı özelliklerle taşıyor ve mevcudiyeti ile “son derece münasip,” hayırlı bir ortam oluştuyorsa, kadın ya da erkek cinsinin simgesini *gerçekleştiren* başka taşların neden özel bir kült nesnesi olduğu kolayca anlaşılabilir. Bunlar kendi içlerinde büyüselsel ya da tanrısal gücü barındırırlar.

Madenlerin “Evliliği” ve Duyarlılığı

Ortaçağ simyacıları ile Gülhaç müritlerinin mistik bir anlamda sözünü ettikleri madenlerin evliliği, kökenleri insanoglundun ilk sezgilerine kadar uzanan fikirleri temsil eder. Anadolu’da ana tanrıçanın vücutbulmaları sayılıp tapılan putlar aslında tanrısal dölyatağının (vulva) bir imgesiydi; bunlara “ana-taşlar” ya da Mithracı yazıtlarda belirtildiği gibi *petra genitrix* denirdi. Pausanias (II, 21, 1) Argolis’te bulunan, delta denilen bir Demeter tapınağından söz eder. Fick, ardından Eisler, haklı olarak deltayı “vulva” olarak çevirdiler. *Daleth* = delta = kapı = kadın. Burada “kapı olarak kadın” tasavvuruna ilişkin bütün inançları ele alamayız; bunlar Trumbull tarafından çok ilginç, ama pek bulunmayan kitabında incelenmiştir.

Genel olarak Kadim Yunanlılarda delta üçgeni kadını simgeler; Pythagorasçılara göre delta, yalnızca geometrik kusursuzluğu bakımından değil, evrensel bereketin kaynağına ilişkin ideal bir arketip olduğu için *arkhe geneses*'tir. Kadim Hint'te Tantracı geleneklerde benzer kavramlar bulunur; bunlar kısmen yeni tarihli metinlerde ortaya çıksalar da arkalarında binlerce yıllık "gizli," örtük bir geçmiş vardır.

Kutsal taşın eril tanrının (*phallos*) "evi," "ikametgâhı" (dölyatağı) olarak görüldüğü her yerde "evlilik" simgesi de mevcuttu. Mekke'nin kutsal taşında vücutbulan ve "olgun bakire" denilen tanrıça Kâbe, alfabetik olarak "konut" ve astrolojik olarak *mansio*, ay tanrısının *statio*'su olarak temsil ediliyordu. Kâbe taşı, *tetragonos lithos*, aynı zamanda bir *pyramis*'in ya da bir dikilitaşın (*konischer Phallosstein*) "evi"ydi.

Konumuzla ilgili olarak, cansız bedenlerin "cinselliği" basit biçimde psikanalitik açıdan ele alınmamalıdır. Burada uyumlu *bir bütün* oluşturan canlı bir Evrene dair cüretli bir tasavvur söz konusudur. "Doğum" ile "yeniden doğum" kavramları sıkı sıkıya birbirine bağlı olduğundan, her dönemin simgeciliğinde fizyolojik ve erotik ifadeler kullanılıyordu. Burada zaten dinsel bir "yeniden doğum" da söz konusu değildir, yalnızca iki cinse ayrılmış bir Yaşam kozmolojisi fikri vardır ki, bu tasavvur, daha önce gördüğümüz gibi, hem canlı varlıkları hem de "ölü" nesneleri, hatta insan elinden çıkma nesneleri bile içine alan bütünsel bir Evren görüşünü olanaklı kılar. Tam bir Gök-Yeryüzü benzeşimi ile Büyü üzerine kurulu bir *Weltans-*

chauung'da, her şeyin arketiplere katıldığını, her şeyin kendiliğinden ya da katılım yoluyla belli bir büyüsel özelliği olduğunu unutmayalım. Cansız bir nesnenin her tür büyüsel potansiyellere ve erdemlere sahip olabilmesi için belli bir şeklinin ya da belli bir renginin olması yeterlidir.

Dünyada her şeyin aynı yaşam –aşk, cinsellik– yasasıyla yönetildiği fikri Mezopotamya uygarlıklarıyla birlikte yok olup gitmemiştir. Burada, özellikle Avrasya ile Akdeniz dünyasında çok yavaş değişen zihinsel yapılar vardır. Bu nedenle Yahudi mistik tefsirci Bahya Ben Aşer (ö. 1340) şöyle yazar: “Dişillik ve erilik yalnızca hurma ağacı için söz konusu değildir; cinsiyet ayrımı bütün bitki türlerinde ve madenlerde mevcuttur.” Bitkilerin cinsiyetleri X. yüzyılda S. Donnolo tarafından da belirtilmiştir. İbni Sina romanesk aşkın (*el-ışk*) sırf insana özgü bir duygu olmadığını doğrular; “[aşk] var olan her şeye nüfuz etmiştir – gökler, elementler, bitkiler, madenler ve hayvanlar; bu sırrın anlamını ne sezebilir ne de anlayabiliriz, dahası ne kadar açıklamaya çalışırsak o kadar karartırız.”

Simyadaki “uyuşum” fikri aslında “evliliğin” kozmik işlevinin yeni bir yorumudur. Daha sonra “nesnel” bir uyuşum, yansızlaştırma, bozma süreci olarak görülecek bu süreç, aslında Babillilerin kozmolojik tasavvurlarında evrensel yaşam ritminin yeni bir tezahüründen başka bir şey değildir.

Burada doğal bir olgunun kökensel anlamının –“organik” ve kozmik bir anlamın– bozularak “mekanik bir süreç” halini almasıyla karşı karşıyayız. Rönesans dönemindeki zihinsel

devrimden sonra psiko-kimyasal işlemler ile kozmik olayları evrensel yaşamın yasalarından bağımsızlaşırlar, ama bunu mekanik, “ölü” yasalar sistemine katılarak yaparlar. *Evlilikler uyuşum* halini alır; *aşk yanma*, *ölüm de yansızlaşma*, *küle çevirme*, vb halini alır. Kökensel anlamın bozulmasıyla açıklanan bu simyasal ve kimyasal terminoloji hakkındaki gözlemlerimizin Avrupa’daki Rönesans ile modern çağ olgularına yeni bir ışık tutacağını sanarak kendimizi aldatmak istemiyoruz. Rönesans, Kozmosa dair kesin bir mineral, mekanik tasavvur yerleştirmeyi başarmıştır. Bilindiği gibi bu tasavvurun geçerliliği, XIX. yüzyılın biyolojik ve psikolojik görüngülerle açıklamaya çalıştığı cansız maddeye ilişkin *yasalara* dayanır.

İllerideki bir kitabımızda insanoğlunun zihinsel yaşamının aşamalarının kimi önemli keşiflerle doğrudan ilintili olduğunu göstermeyi amaçlıyoruz: Bunlar madencilik, tarım, zamanı ölçme, vb keşiflerdir. Bu keşiflerin her biri sayesinde insan, deyiş yerindeyse, gerçekliğin başka bir düzeniyle temasa geçer ve yeniden Kozmosla bütünleşir. Örneğin tarımın keşfi sayesinde insanoğlu, *yasaları* Yeryüzü ile kadını, yağmuru, verimliliği, doğum ile ölümü özdeşleştiren, canlı bir Kozmosa dahil olmuştur. Burada yalnızca farklı düzeylerdeki bu gerçeklikler arasında simgesel benzeşimler ve eşitlikler kurmak değil, aynı zamanda tarım görüngüsünü keşfederek ve bitki yaşamının ritmine uyarak uzun süre yaşama sayesinde olanaklı kılınan *deneyimler* söz konusudur. Özellikle bu deneyimlerin insanoğlunun zihinsel yapısını tamamıyla değiştirdiğini vurgulamak

gerekiyor: Tarımla uğraşan insan göçebenin bilmediği gerçekliklere ulaştı, yasaları keşfetti ve bitki deneyimini yaşamadan önce zihninin hiç kavrayamadığı simgeleri anladı.

Metallurjinin keşfi sırasında da zihinsel yapıda benzer bir dönüşüm yaşandı. İleride göreceğimiz gibi, canlı organizmalar olarak düşünülen madenlerin işlenmesi sonucu başka bir Kozmos ortaya çıkarıldı, *aydınlatıldı*. Madenlerin ve madenle ilgili ritüellerin ortaya çıkışı bazı deneyimleri sağladı ve sözcüğün tam anlamıyla insanı *değiştiren* tinsel süreçleri besledi. Yani insanoğlu dünyayı başka türlü hissetti, ona başka türlü baktı, o zamana kadar bilmediği gerçeklikleri keşfetti. Böylece insanlık tarihinin her temel aşaması insanın başka kozmik düzeylere “nüfuz etmesini” olanaklı kıldı. İnsan yapısındaki her yeni değişiklik de bir anlamda bilincin yeni bir filizlenmesini ifade etmiştir, çünkü insanoğlu yeni deneyim alanları kazanmış, çok farklı gerçeklik düzeyleri arasında analogiler keşfetmiştir. Bununla birlikte insanın zihinsel tarihindeki bu aşamalar her zaman ileriye doğru bir atılımı, bir “evrimi” temsil etmez. Kimi keşifler de Kozmos ve yaşama ilişkin kısır bir tasavvura neden olmuştur; bunlar insanın dikkatini ölü maddenin yasaları üzerinde toplamasına neden olmuş, geleneksel kültürlerin simgeciliğini anlaşılmaz hale getirmiş, metafizik ilkelere varıncaya kadar bozmuştur. Böyle kısır bir Kozmos tasavvuru Avrupa bilincine – bütün o mekanist ve pozitivist turevleriyle birlikte– Rönesans tarafından yerleştirilmiştir. Avrupa biliminde ölü maddenin yasalarına mutlak bir öncelik ta-

nındığı andan başlayarak çok sayıda *deneyim* anlaşılmaz hale gelmiş ve bütün bir simgecilik sistemi donuklaşmıştır.

Madenlerin “Ölümü” ve “Dirilişi”

Madenler “sevebildiklerine” ve “evlilik” yapabildiklerine göre belli bir duyarlılıkla yüklü olmalıydılar. Gerçekten de Helen ve Arap simya metinlerinde madenlerin “ışkencesinden” söz edilir. “Kimyasal işlemleri” ifade eden sözcük ise tamam ışkence sözcüğüdür. Madenler büyük mistik –İskenderiye okulu ve Hristiyan dünyasının geliştirdiği– yasaya tabidirler; bu yasaya göre *ebedi yaşam acı çekmeden, ölmeden elde edilemez*. Çok ünlü bir simya metni olan *Turba Philosophorum: Eo quod cruciata rex, cum in corpore submergitur, vertit ipsum in naturam inalterabilem ac indelibilem*’de bu madenlerin çektikleri acıya ilişkin “mistik” görüş mevcuttur. Julius Ruska’nın belirttiğine göre “ışkence” sözcüğü Yunan simyacılarınca yalnızca alegorik olarak kullanılıyordu. Sözcük “kimyasal bir işlemi,” ancak Arap simyasında ve oldukça gizemli bir anlamda ifade etmeye başlamıştır.

Caferü’s-Sadık’ın Ahdi, yeniden diriltilebilmeleri için ölü bedenlerin bütün Azap Sanatlarının hünerleriyle ateş ışkencesine tabi tutulması gerektiğini, çünkü acı ve ölüm olmadan ebedi yaşamın söz konusu olmadığını belirtir.

Ancak ortaçağa ait bu düşünceler, en eski Mezopotamya sezgilerine bağlanmaktadır. Öte yandan bunlarda bu bölü-

mün başında değindiğimiz “yaratılış mistisizminin” başka bir biçimini belirlemek kolaydır. Arap simyacı acı ile ölüm olmadan ebedi yaşamın olmayacağını söylüyor; Yaratılışa ilişkin arkaik geleneklerde de insanın ve yaşayan her şeyin tanrının kanından, tanrının *ölümü* ve azapları sonucunda yaratıldığı belirtilir. Aynı şekilde insanın yaptığı yapılar da temeline insan ya da hayvan olsun bir kurban sunulmadıkça uzun ömürlü olamaz (maddi olarak “ebedi bir yaşama” sahip olamaz). Yukarıda belirtilen Arap metinlerinde çok çeşitli tinsel kaynakların (Hıristiyan gnostizmi, İran tasavvufu vb) yaratıp beslediği “simya mistisizmi” vardır; ayrıca bunların anlamları Mezopotamya’daki basit belgeleri aşar. Burada *günahtan arındıran* bir azap söz konusudur; ebedi yaşama girebilmek için gönüllü olarak seçilen ölümdür bu; bu anlamlar Hıristiyanlığın ortaya çıkışı sırasında keşfedilip derinleştirilmiştir. Ancak bunun öncesinde Doğuda uzun bir hazırlık süreci olmuştur.

Hekimlik ve Büyü

Bir tek büyü gücün yoğunluğu ve varoluşun bütün düzeylerinde benzer biçimlerin işgal ettiği bir Kozmosta hastalıkların ancak büyüsel bir kaynağı olabilir. Bir dış unsur (demon, büyü yapılması) organizmaya müdahale etmiştir; ya insan uğursuz, büyü bir alanla temas kurmuştur (arı olmayan bir nesneye dokunmuş, ritüel yasalarını çiğnemiş, kendi bedeninden başka bir yapıya sahip bir besini yemiştir); ya da

ona acı çektiren, onu “cehenneme” götüren şey (acı, uyumun olmayışı, bilinçsizlik) yalnızca “yazgısıdır” (yıldızlardan gelen, ama aynı zamanda organik bir yazgı). Hastalığın “tarihsel” nedeni ne olursa olsun “ilk” neden büyüsel düzende yer alır: Uyum, *tekabül etmeyen* güçlerin müdahalesiyle bozulmuştur. Bu güçler kişileştirilmiş olsun ya da olmasın, sırf büyüsel araçlarla ya da iyileştirici, yani *tekabül eden* erdemlere sahip maddelerin (mineraller ya da bitkiler) yardımıyla dışarı atılabilir.

Bu nedenle Babil hekimliği uzun süre, *tekabül etmeyen* kötücül güçleri en basit yöntemlerle, büyülu sözler, tılsımlar, afsunlar yoluyla kovmayı amaçlayan bir büyücülük tekniği olmuştur. Kimi taşlar sağaltıcı büyüsel güçleri olduğu için bedene asılır, yani bedenle sürekli temas halinde tutulur, böylece bedeni dirimsel, uyumlu bir enerjiyle yüklemek amaçlanırdı. “Görkemli taşlar, bolluk ve sevinç getiren taşlar, tanrıların tenlerine yaraşır parlaklıkta taşlar.... Enlil’in başrahibi Kral Azag’ın göğsünde bir süs gibi duran bu taşlar parlansın ve kötü ruh öylece uzaklaşsın yuvamızdan....” Çin’de de kutsal bitki güçleri içeren kimi taşların (özellikle yeşimin) etkisine inanılıyordu; bu arada değerli ve yarı değerli taşlara tılsımlı ve sağaltıcı güçler atfeden geleneksel kültürlerden söz etmeye gerek bile yok.

Kimi taşların büyüsel özellikleri ile kozmik değerleri hakkında önceki paragraflarda verdiğim bilgiler sayesinde bu inançları kolayca anlayabiliyoruz. İnsan, teninin üstünde di-

rimsele erdemleri olan taşlar bulundurarak, bu taşların ait oldukları kozmik alana *nüfuz ediyor* ve bunun sonucunda çatışmalardan, felaketlerden uzakta, iyice düzenlenmiş bir *gerçekliğe* adım atıyordu. Demonların ulaşamadıkları bir düzeye, yani “tekabül etmeyen” ya da birbirine benzemeyen güçlerin giremediği alana büyüsel olarak giriyordu.

Hastalık ile günah arasında (“kutsal”a, *uyum’a*, yasalara karşı işlenen günah) öylesine organik bir bağ kuruluyordu ki, hastalık çok sayıdaki arkaik kültürde bir günahın varlığına işaret ediyordu. Yukatan’da, Babil’de, Filistin’de durum böyleydi. Aniden hastalanan kişinin günahlarını itiraf etmesi gerekirdi. Büyü ile hekimlik arasındaki ilişkiler o kadar iyi bilinmektedir ki, bu noktayı vurgulamayı gereksiz görüyoruz. Babilli hekimler hastalığın üstesinden büyüsel araçlarla gelmeye çalışıyorlar, cin çıkarma işlemini uyguluyorlardı. Kimi uğursuz günlerde hastalara bakmazlardı; bunlar aynı zamanda hükümdarın krallık yetkisini uygulayamadığı günlerdi. Bu da bir kez daha bütün insan eylemlerinin büyüsel bir mühür altında olduğunu gösteriyordu; hastalık önemli bir olaydı, kozmik uyumdaki bir kopmaydı, ki bu durumda düzensizliğin hâkim olduğu, bütün olasılıklara açık bir zamanda (uğursuz günlerde) savaşa çıkılmazdı. Zaten hekimlerin efendisi de bazı tanrıları (Enki-Ea, Nimurta, Tammuz). Nimurta aynı zamanda sınırların efendisiydi; yani sınırlara uyulmasını sağlardı, ayrıca akıl ve adalet tanrısıydı. Tıpkı sınırların –toprakların, biyolojik ya da ahlaksal sınırların– ihlali gibi hastalık da normlar-

dan uzaklaşmayı, uyumun, uzlaşımın bozulmasını, başıbozuk bir eylemi ifade ediyordu.

Hastalıklar başıbozukluğun, kötülük düşüncesinin, demonların kişileşmesiydi. Bunlarla büyü (uyumun büyü yoluyla eski haline getirilmesi) ya da mineral kökenli ya da bitkisel kimi ilaçlar aracılığıyla savaşıldı; ilaçların işlevi ise büyüsel-di, çünkü örtük erdemleri (biçim, renk, tat) sayesinde etkiliydiler; hasta bedendeki organik düzensizliğe görünmez gerçeklikten aldıkları güçlerle müdahale ederlerdi. İşe yarar bir rengi olan bir taş – katıldığı Gögün gücü ve canlılığıyla dolu bir taş– hastanın bedenindeki düzeni yerine koymaya yetecek büyülu enerjiye sahipti. Çeşitli iyileştirici bitkiler için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Bunların da sağaltıcı erdemleri vardı, çünkü büyüsel erdemlere sahiptiler, çünkü yukarıda, Gökte iyiliksever bir gerçekliğe “tekabül etmekteydiler.”

Bu nedenle hastalıklar bedene demonun girmesi olarak görülüyordu. Mezopotamya metinlerinde iyi cinlerin bedene girip kötü, başıbozuk, “felaket getirici” güçlerin yerini almaları için yalvarılır.

Bitkileri ve mineralleri kullanan Babil hekimliği zihinsel ufkundan Kozmosu asla çıkarmazdı. Çünkü önce de gördüğümüz gibi bunların her ikisi de bir bütüne katılmaktaydı; canlıydılar, “cinsiyet”leri vardı, evrenin büyüsel gücünü, gizemli katılım, analogi ve tekabüliyet yasalarıyla alırlar, korurlar ve yansıtırlardı. Babilliler bitkileri kullanarak atadan kalma bir simgecilik ve büyüyle içli dışlıydılar: Bu ise kökleri in-

sanoglunun tarihinde en eski zamanlara dek uzanan su ve bitki kozmolojisiydi. (Su, kara büyü ve cin çarpmalarına karşı kullanılagelen bir mücadele aracı olmuştur. Hint-İran ve Mezopotamya geleneklerine göre “yaşam bitkisi” Okyanus’un dibinde bulunuyordu.) Mineralleri kullanarak büyüsel bir kaynağa yaklaşıyorlardı: Sonraki sayfalarda üzerinde duracağımız “madeni” gök ve Toprak Ana tasavvuruydu bu.

Bu büyüsel inançlar yalnızca Mezopotamya uygarlıklarını yapılandırmakla kalmıyordu; Akdeniz havzasında ve Doğu Asya’da çok geniş alanlara yayılmışlardı.

IV

BABİL SİMYASI

Karşıtlıkların Tarihi

1925 yılı Doğu simyası tarihi açısından önemli bir yıl oldu. Çünkü bu tarihten kısa süre önce R. Campbell Thompson, Bruno Meissner ile Robert Eisler tarafından çözülüp çevrilen Asur simya belgeleri ilk kez ciddi biçimde ve ısrarla ele alınıp tartışılmıştı. Eisler'in önerdiği yorum, Asurbilimci H. Zimmern'in, kimya tarihçisi Ernst Darmstaedter'in ve Arap simyası konusundaki incelemeleriyle ün salmış şarkiyatçı Julius Ruska'nın tartışmalara katılmasına yol açmıştı – bunları aşağıda ele alacağız. Robert Eisler'in düşüncesi –günümüze kadar yetersiz olarak incelenmiş koşut belgelere dayanarak biz de bu görüşü paylaşıyoruz– Doğubilimleri uzmanı olmak gibi bir iddiası bulunmayan Abel Rey tarafından tamamiyle kabul görmüştür. Simya tarihinin piri sayılan Edmund von Lippmann ise şimdilik tarafsız kalmayı yeğliyor. Doğal olarak, simyayı basitçe ön-kimya olarak gören öğrencilerinin Ruska ile Darmstaedter'in tarafına eğimli olabileceği düşünülebilir.

Tartışmalara konu olan temel metni çevirmeden önce, Mezopotamyalıların madenler ve gezegenlerle ilgili her konuda büyüsel bir tasavvura sahip olduklarını anımsatalım. Özellikle

metalurjiyle ilgili ritüellerin kutsanmış, gizemli, neredeyse mistik niteliğini anımsatalım. Madenlerin eritildiği ocaklar büyülü güçlerden izler taşırdı. Doğanın yerine geçen, onu aşan bir süreç mi yaşanırdı ocakta? Madenler ya Gökten düşer ya da bitkilerle hayvanların yaşadığı, büyük tanrıçanın bağrından, topraktan çıkarılırdı. Bunun sonucunda saf maden elde etmek için maden filizinin eritildiği ocakta hızlandırılmış bir büyüsel büyüme işlemi gerçekleşirdi. Ana karnında, başka bir deyişle yeraltında gizli kalan maden filizleri, dölyatağındaki embriyon gibi yavaş yavaş büyüyordu sanki. Maden eritme ocağı bir *embriyon* alıp büyümesini hızlandırıyor; madenlerin görünmeden, bilinmeden büyüdükleri (ya da *olgunlaştıkları*) toprağın büyük dölyatağının yerine geçiyordu. Demek ki böyle bir metalurji işlemi, Dünyayı *yaşayan bir bütün* olarak düşünüp cansız nesnelere doğma, büyüme, ölme ve büyük bir olasılıkla *dirilme* yetisi atfeden kişilere göre basit bir teknik işlem olamazdı.

Ayrıca metalurji işleminin, tıpkı diğer her tür kutsal eylem gibi *sırlarla* ve tehlikelerle yan yana görülmesi de doğaldır. Çünkü ocakta basit bir fiziksel ya da kimyasal işlem değil, tam bir *büyüme* etkinliği gerçekleşirdi. Şunu belirtelim, erken doğumlar her zaman uğursuz görülür, uyumun bozulmasını ifade eder, yani tehlikeli, şeytani bir şey sayılırdı. İmdi, maden filizleri de bir tür *embriyon* oldukları için, embriyonda olabilecek aynı tehlikeli güçlere sahiptiler. Metalurji ritüellerinin “erginlenmiş” olmayan, yani dökümcülük sanatının “sırlarını”

bilmeyen ve gerekli önlemleri almamış kişi için zararlı olabileceğini düşünmemizin bir nedeni de budur.

“Fırının Yapılması”

Asurbanipal kütüphanesinden kalma Asur metninin çevirisinde Thompson versiyonunu izledik, ama Meissner ile Eisler’inkilerle de karşılaştırdık.

“Bir maden filizi fırınının temelini atmak istersen şanslı bir ayın uygun bir gününü bekle ve fırının temelini yap. Fırında çalışırken (onlara) bakmalı ve sen de (fırında) çalışmalısın (?); embriyonları (*kubu*) getirmelisin²⁰ ... bir başkası (?), bir yabancı girmemelidir ve temiz olmayan bir kişi onlara görünmemelidir; maden filizini fırına koyduğun gün (embriyonların önünde) bir kurban sunmalı,²¹ bir kap çam reçinesi koymalı, bira, *kurunna*, dökmelisin.

Ocağın altındaki ateşi yakmalı ve maden filizini fırına koymalısın. Fırının yanına getireceğin insanlar arınmış olmalı, ancak ondan sonra yaklaşımlarına izin verebilirsin. Ocakta yaktığın odun Ab ayında kesilmiş günlük ağacından (*sarbatu*)

²⁰ Metin oldukça karanlık. Meissner de (Almancasında) soru işaretleri koyuyor: “Fırına bakarlar (?) ve onu yaparlarken (tanrısal) embriyonları saymalısın (?).” Eisler’in Fransızca çevirisi daha sadedir: “Fırının yönü belli olup da işe koyulduğunda, tanrısal “embriyonları” fırının kubbesine yerleştir.”

²¹ Eisler “sıradan kurban;” Thompson “su serpme;” Meissner ise “kurban” olarak çevirir.

olmalıdır – bunlar kabukları soyulmuş büyük kütükler olmalı ve rastgele değil, deriye sarılarak konulmalıdır. Ocağa atacağın odun işte böyle olmalıdır.”

Bu belge, çeşitli Avrupa dillerindeki farklı versiyonları ne olursa olsun bazı önemli sonuçlar içermektedir. İlk olarak Babillilerde metalurji sanatının *kutsal* niteliği konusunda hiç kuşku bırakmıyor. Yukarıda betimlenen uygulamalar pragmatik bir işleminden çok bir *ritüeli* gösteriyor. *Hayırlı* bir ayın *uygun* bir günü seçiliyordu, tıpkı kurbanda olduğu gibi. Fırının bulunduğu alan *kutsanmıştır*; önceden *arınmadan* hiç kimse oraya giremez. Maden filizleri *serpme* ritüelleriyle kutsanır, sonra da bir *kurban* sunulur. Tastamam büyük bir kurban töreninde olduğu gibi ıtırli bitkiler yakılır, mayalı *kurunna* serpilir. Metalurjistler sayısız *arınma* işleminden geçerler. Yakılacak odun *belli* bir ağaçtandır, kutsal, saf bir ağaçtır bu; güneşten korunmuş ve kabukları soyulmuştur, çünkü “embriyonlarla,” toprakla (ana karnıyla, karanlıklarla) ilgili büyümlü bir eylemin parçası olacaklardır.

Böyle kutsal bir işlem ile kutsal olmayan bir işlem arasındaki farkı daha iyi görebilmek için sır yapımı konusunda aşağıdaki bilgileri okuyalım.

“Açık mavi sır hazırlamak istiyorsan on *mina*²² *immanaku* taşını, onbeş *mina* çamaşır külünü, bir tam bir bölü üç *mina* beyaz otu (?) ayrı ayrı dövüp karıştır; karışımı dört gözlü (ağızlı) fırına koy ve duman çıkarmayacak, harsız bir ateş

²² Bir *mina* yaklaşık olarak beş yüz gram geliyordu.

yak; karışım açık kırmızı olur olmaz fırından çıkar, soğumaya bırak, yeniden döv, içine beyaz kum kat, soğuk bir fırına koyup dumansız, harsız bir ateş yak; karışım turuncu rengini alınca ... kızgın kalıba boca et. İşte buna açık mavi sır derler.”

Bu talimatların *kutsal olmayan*, teknik özellikte olduğu kolayca görülüyor. Ön hazırlık yok, kurban yok, yasaklama yok. Çözümlemler çevrilmiş olan teknik ve endüstriyel bilgilerin tamamı aynı kuru, kutsal olmayan biçimle yazılmıştır.

Bildiğimiz kadarıyla talimatlara dayalı ritüeller içeren başka bir tek metin daha vardır ve başlığı “(Büyüsel?) Usule Göre Hazırlık”tır: “... Embriyonu çıkar; bir kurban sun, çalışanlar hayrına (ölülere) sungular sun vb.” Diğer talimatlar uygulamaya dönüktür ve çok daha sonraki bir tarihe, zanaatkarların *sırlarının*, kapalı loncaların artık kalmadığı bir zamana tarihlenirler.

Bu iki belgenin karşılaştırılması *kuramın*, başka bir deyişle bilimin ne zaman belirdiğini, ne zaman yalnızca teknik talimatların, oranlara ilişkin basit bilgilerin söz konusu olduğunu anlamamızı kolaylaştırıyor. Metalurji işlemlerinde işlemi yapan kişi canlı ve büyüsel bir Kozmos içinde deviniyordu; oysa sırnın, camın, renklerin, yapay taşların yapım talimatları önemli, sorumluluk isteyen, tehlikeli işlemler gerektirmiyordu. Bir yandan Yaşam, Bütünlük, Kuram vardı ve diğer yanda ise kutsal olmayan zanaat, mutfak gibi önemi olmayan işlemler vardı.

Metalurji ve seramik teknikleri, Asur-Babil tarihi boyunca

büyüyle, teoloji ve kozmolojiyle sıkı ilişki içinde olsa da “bilimsel hakikatlere,” sonradan tam anlamıyla “bilim” tarafından, Avrupa bilimi tarafından kabul görecektir uygulamalara dönüşmüştür. Örneğin tıpkı antikçağ dünyasının tamamı gibi Asurlular asitlerin (sirke, vb) kayalar üstündeki aşındırıcı etkisini biliyorlardı. Camın, renkli camın, sırrın hazırlanışı, biraz önce gördüğümüz gibi, çok kesin talimatlara bağlıydı ve bunların formülleri kuşaklar boyu aktarılıyordu.²³ Ancak Asur-Babil dünyasında, uygulamaya dönük bu bilgilerin, daha sonra Avrupa uygarlığında sahip olacağı işlevlerin aynısına sahip olduğunu düşünmemize neden olacak hiçbir şey yok. Bunlar yalnızca bir “mesleğe” ait bilgilerdi; metalurji işlemleri öncesinde arınma ve ritüeller yapılırken, camın ve sırrın üretilmesi işlemleriyle ilgili talimatlarda hiçbir ritüelden söz edilmemesi bunu gösterir; öyleydi, çünkü bunlar kutsal olmayan işlemlerdi (en azından Asur kültürünün en son aşamalarında öyleydi).

“Embriyonlar”

Metalurjiyle ilgili metinde *an-kubu* sözcüğü birçok kez yinelenir; Eisler bunu “tanrısal embriyonlar,” Thureau-Dangin “bir tür demon,” Zimmern “düşük” (*Fehlgeburt*, *Missgeburt*)

²³ Örneğin *zuku* camının, yapay laciverttaşının, yeşil kristalin, sarı camın vb hazırlanışı gibi. Asurlular güherçilenin cam hamurunun renksizleştirilmesinde etkili olduğunu biliyorlardı.

olarak çeviriyor; Ruska da Meissner ile Zimmern'i izleyerek burada "embriyonların" değil, *Fetische oder Schutzpatrone der Schmelzarbeit*'in²⁴ söz konusu olduğunu düşünüyordu. Bütün sorun şudur: *an-kubu* tastamam topraktan çıkarılmış maden filizini mi, kimi karanlık ruhları mı ifade eder, yoksa büyüsel etkileri nedeniyle kullanılan insan "düşükleri"ni mi gösterir?

Çoğu ilkel ya da arkaik kültürdeki kara büyüde ceninin önemli bir işleve sahip olduğunu anımsatalım. Meyer yorumlayıp notlar koyduğu *Arthasastra* çevirisinde kadim Hint'te ceninin, ölü doğmuş bebeklerin büyüsel işlevlerine ilişkin birçok örnek vermiştir. Cenin genellikle kara büyü uygulamalarında kullanılır. Nedenini anlamak kolay. Düşük yapmak cin çarpmasının belirtisidir, doğaya karşı bir eylemdir, uyumun bozulmasıdır, normlara ters bir eylemdir. Düşükte şeytani, yıkıcı, başıbozuk güçler vardır; büyücü bunları kara büyüde kullanır. Bir düşükte bulunan zararlı potansiyeller –düşük yapmaya neden olan kötülüğün bütün gücü– canlı bir organizmaya yansıtılabilir. (Ancak bunların, arkaik zihniyete göre her şey gibi *canlı* olduklarını unutmayalım; bir ev, bir ocak, bir mihrap, vb *canlı*'dır, *bütün*'dür, *cinsiyet sahibi*'dir).

İşte bu nedenle birçok yerde düşük, onu yapan kadına büyüsel güçler sağlar. Ba-Pedi kavminde düşük yapmış bir kadının yatağını paylaştığı bir erkeği elinde olmadan öldürebileceğine inanılır. Kurban zehirlenmiştir, titremeye tutulur ve bir hafta içinde de ölür. Bu inancı açıklamak kolaydır: Düşük

²⁴ Metalurjinin fetişleri ya da koruyucu hamileri.

yapmış kadın zararlı güçlerin taşıyıcısı haline gelmiştir. Bedeninde olağandışı bir şey olmuştur ve bu, yabancı büyüsel enerjilerin (büyü, “yazgı,” tabu ihlali, vb) ürünüdür. Kadının karnı ölümün bütün örtük, başıbozuk güçlerinin toplandığı bir hazne haline gelmiştir. Bu inanca, akıtılan kan ya da doğum ritüelleri gibi atalardan kalma başka boşınançlar eklenir, ancak bunları burada inceleyemeyiz. Şunu belirtmekle yetinelim: Erken doğum, düşük her zaman kötüye işarettir. Böylece Hititler bu konudaki korkuları nedeniyle kâhinlere danışırlardı; kâhinler de ceninin görünüşünü inceleyerek halka kötülük tehditi savuran gücün nasıl bir güç olduğunu belirlemeye çalışırlardı. Bunun sonucunda düşük, hem bir büyüün sonu-
cu hem de gelecekteki mutsuzlukların *nedeni*ydi. Düşük, olağan yaşamı etkileyebilecek, yani normları, kozmik ritmi etkileyip ölümü, acıyı, felaketi getirebilecek kötücül büyüsel güçlerin toplandığı merkezdi.

“Doğumla İlgili Kurbanlar ve

Metalurjiyle İlgili Kurbanlar”

Konumuza dönersek, ocakların açılışı sırasında “embriyonlar” (*an-kubu*) için sunulan kurbanların insan “ceninleri” ya da “belirsiz tanrılarla” değil, ocağa konulmuş maden filizleriyle ilgili olduğunu düşünmemizin nedeni ceninlerin uğursuz bir büyü etkisi olmasındandır. İmdi, kurban ve diğer hazırlık ritüelleri (arınma vb) işlemin başarısını sağlayacak

iyilikçi bir çevre oluşturmak için ocağın önünde yapılıyordu. Eğer *an-kubu* maden filizini değil de gerçek bir cenini ya da bir demonu ifade etseydi, bu işlem daha başından beri kötücül büyüsel güçlere maruz kalırdı. Bu durumda kurbanın “mantığını” anlamakta zorlanırdık. (Arkaik zihniyetin anlaşılması zor olgular doğurduğunu söylemeyin. Bunlar bizim mantığımıza uymasa da tutarlıdır. Hatta arkaik bir uygarlığa ait bir insanın hareketlerinin modern insaninkilerden daha hakiki olduğunu, daha içi dolu olduğunu söyleyebiliriz. *Her şeyin birbirine bağlı* olduğu büyüsel bir tasavvur çerçevesinde anlamdan yoksun eylem yoktur; temel “kuramla” çelişen hareketler olamaz.)

Doğru saydıklarımızı, dolayısıyla Robert Eisler’in yorumlarını desteklemek üzere Hititlerdeki doğumla ilgili ritüelleri ve kurbanları belirtelim. Görünüşe göre kadın tapınağa, yani uğurlu, kutsal bir alana götürülür. (Metalurji ocağının yeri de *kutsanmış*, arındırılmış vb bir yerdi.) Rahip doğumdan sonra tapınağın kapısında bir *kurban* sunardı. Kuş kurban edilirdi, büyük bir olasılıkla güvercin. (Güvercin, Aşk ve Doğurganlık tanrıçasını simgelerdi.²⁵ Bekaret, analık, evlilikle ilgili çok eski inançlarda güvercin kanının önemli bir işlevi vardır.) Daha sonra rahip, kadın ya da yakınlarından biri bir günah işlerse diye, “doğum koltuğunu” arındırmaya yönelik yeni bir tören yapardı. Burada elbette, uğursuz büyüsel güçlerin doğumun gerçekleştiği yere sızmalarını engellemek üzere alınan önlem-

²⁵ Güvercin-Aşk tanrıçası eşleşmesi özellikle Samilerde görülür.

ler söz konusuydu, çünkü bunlar başka hamile kadınlara zarar verebilirler, düşüklere neden olabilirler ya da bebeğin yazgısını karartabilirlerdi.

Arınma ve *çile*, başka kültürlerde de metalurji işlerine başlamadan önceki zorunluluklar olarak görülürdü. Kadim Çin’de madenciler ve dökümcüler “saf” olmak ve “ayinleri” bilmek zorundaydılar. Ocaklar “erdemini tanıyabilirdi”; birini ocağa atmak Çin geleneğindeki ordal’lardan⁸ biriydi. Haiti yerlileri altın bulmak için temiz olunması gerektiğine inanırlar ve altın aramaya ancak uzun bir oruçtan, günlerce süren cinsel perhizden sonra çıkarlardı; aksi takdirde yüklendikleri kirler nedeniyle kesinlikle başarısız olacaklarına inanırlardı.

Biri metalurjiyle diğeri doğumla ilgili bu iki işlem arasındaki yüzeysel bir karşılaştırma bile ikisinin de benzer “kuramlara” dayandığını göstermeye yeter. Belirttiğimiz gibi maden filizleri hızlı, olağandışı doğmuş “embriyonlar”dı. Toprağın bağrında büyümek yerine vaktinden önce gün ışığına çıkarılmışlardı. Bu bir tür “düşüktü” ve böylesine yıkıcı bir eylemin ciddi sonuçlarını engellemek için “arınmalardan” geçmek, kurbanlar sunmak, içki serpmek gerekiyordu. “Embriyonların” kötücül etkilerini bertaraf etmek için “doğumları” olağan hale getirilirdi. Başka bir deyişle doğum eylemi ana çizgileriyle “büyüsel olarak” yinelenirdi. Maden filizinin eritildiği ocaklar kozmik dolyatağına, Toprak Ana’ya benzetilirdi.

⁸ Sanığın suçlu olup olmadığını, hastanın gerçekten hasta olup olmadığını anlamak için ateş, su gibi doğal öğeler kullanarak Tanrının yargısına başvurma.

Bunu iyi anlamak için Mezopotamya halklarının yaşamın temeline oturttukları “kuramı” göz önüne almak gerekir. Anımsatmak gerekirse, Gök ile Yeryüzü arasında tam bir benzeşim vardır; bütün her şey canlıdır, cinsiyet sahibidir, “yaratıcı”dır; bütün nesneler birbirlerine bağlanırlar ve canlı, verimli bir bütün oluştururlar. Bunları anladığımızda, bize saçma gelen uygulamaların Mezopotamya’da ne anlama geldiğini kavrayabiliriz.

Bununla birlikte *an-kubu* teriminin “maden filizini” değil de Zimmern’in düşündüğü gibi tam anlamıyla etkin unsurları ifade ettiğini varsayalım. Yine de kendimizi aynı zihinsel ufkun önünde, *doğumu*, düşüğü vb anımsatan ritüeller karşısında bulurduk. Metalurji sanatının “doğumla ilgili” tasavvuru da olduğu gibi korunurdu. Bu durumda da maden filizini bir “embriyon” olarak görmemiz gerekirdi. Gerçek ceninlerin olması kara büyüyle açıklanırdı. Metalurji sanatı topraktan çıkmış “embriyonları” kullandığı için, gerçek ceninler bu işlemin serbest bıraktığı kötücül güçleri bertaraf etmek için gerekli olacaktır. Kanımızca Zimmern’in yorumu doğru değildir; ancak bu görüşü kabul etsek bile Babil metalurji sanatının temelini oluşturan tasavvuru açıklamada hiçbir değişiklik olmazdı; bu tasavvura göre maden filizleri “embriyonlara,” fırın da toprağın dölyatağına denktir.

Petra Genitrix

Metallurjiyle ilgili birçok gelenek ile mineraloji folklorundan alınacak birkaç örnek, döl-yatağı olarak görülen bu toprak tasavvurunu daha da aydınlatacaktır. Albright, Ember'in belirttiği etimolojiye göre Mısır dilindeki *bi*'nin hem "vajina" hem de "maden yatağı" anlamına geldiğini anımsatır. Sümerce *buru* sözcüğünün anlamı hem "nehir" hem de "vajina"dır. Taş, kaya, cinsiyet sahibidir ve "doğurgan"dır. Bilindiği gibi Akdeniz ile Asya tanrısı, evrensel döl-yatağının, *matrix mundi*'nin imgesi sayılan büyük tanrıçayla eşleştirilen bir *petra genitrix*'ten doğar. Kaya veya taş, madenleri ve değerli taşları "döller." Zümrütün Sanskrit dilindeki adı olan *asmagarbhaja* "kayadan çıkmış" anlamına gelir. Mineraloji incelemelerinde maden "döl-yatağı" içinde betimlenir. Sözlü geleneklerden yola çıkılarak, 1800'e doğru yazılmış *Cevâhîrnâme*'nin (*Değerli Taşlar Kitabı*) yazarı, elmas ile kristal arasında şu ayrımı yapar: Elmas *pakka*, yani "olgun"dur, oysa doğal kristal *kaçça*, yani "olgunlaşmamış"tır.

Tıpkı bir *Weltanschauung*'a bağlı herharığı bir şey gibi bu tasavvurlar da çok uzun süre var olmuştur. Maden filizleri ile taşlar toprağın bağrında "büyüdüklerine" göre, maden ocağının ("döl-yatağı") zaman zaman "doğurgan," zaman zaman da "kısır" olması doğaldı. Tıpkı belli bir süre ekilip biçildikten sonra "nadasa" bırakılacak bir tarla gibi bir maden ocağı da birkaç yıl bırakılmalı böylece diğer maden filizlerinin "büyümesi" sağlanmalıydı. Plinius (*Histoire Naturelle*, XXXIV, 49),

İspanya kurşun madenlerinin belli aralıklarla “yeniden doğduklarını” yazar. Bir XVII. yüzyıl İspanyol yazarı olan Barba, maden tükendiğinde, ocağın çıkışlarının özenle kapatılması ve maden damarlarının oluşması için on ila onbeş yıl beklenmesi gerektiğini belirtir. Ona göre madenlerin dünyanın yaratılışı sırasında yaratıldıklarını düşünmek hatalıdır, çünkü madenler yataklarında, doğal biçimde “büyümektedirler.” Daha önce gördüğümüz gibi Babil’de “zamanından önce” çıkarılan maden, tıpkı diğer “ham” olan, ama insan eliyle “olgunlaştırılacak” şeyler gibi “embriyon” olarak görülürdü. Thureau-Dangin, çömlekçilerin henüz pişirilmemiş kile de “embriyon” dediklerini belirtir. Burada tek ve aynı evrensel tasavvur vardır: Şeyler “olgunluğa kendiliklerinden” ulaşırlar, ancak bunu “istikrarlı bir biçime” kavuştuklarında başarabilirler.

Bu fikirlerin Avrupa metalurjisi ve simyasına aktarılmış olması ve bize pek de uzak olmayan bir döneme kadar, hem halk inançlarında, hem madencilerin hem de Batı kuramcılarının düşüncelerinde varlığını korumuş olması ilginçtir. Avrupa imgeleminde Kozmos çok geç bir çağda “ölü” sayılmıştır. Rönesansın yarattığı sarsıntıdan sonra bile canlı ve cinsiyet sahibi bir Kozmos sezgisi Avrupalı seçkinlerde varlığını koruyordu. Bernard Palissy, *Recepte veritable par laquelle tous les hommes de France pourront apprendre a multiplier et à augmenter leurs tresors* [Bütün Fransız Ahalisine Servetlerini Kat Kat Artırmalarını Öğretecek Hakiki Reçete] adlı kitabında (La Rochelle, 1563) şöyle yazar: “Tanrı şeyleri başıboş kalsınlar diye yarat-

madı... Yıldızlar ile gezegenler başıboş değildir; deniz bir yandan öte yana serilir; aynı şekilde toprak da avare değildir... İçinde doğal biçimde tükenenleri yeniden biçimlendirir, yeniden yaratır... Her şey bir şeyler doğurmak için çalışır; aynı biçimde toprağın bağı da döl yatağı da üretmek için çalışır.”

De Rosnel *Le Mercure indien* (1672) [*Hint Mercurius'u*] adlı kitabında madenlerin organik büyümelerine ilişkin geleneği daha sade biçimde dile getirir: “Özellikle yakut, maden yatağında yavaş yavaş doğar; önce beyazdır; olgunlaştıkça basamak basamak kırmızıya çalar; tamamıyla beyaz yakutun, yarısı beyaz yarısı kırmızı yakutun bulunamaması bu nedenledir... Tıpkı çocuğun ana karnında kanla beslenmesi gibi yakut da öylece biçimlenir ve beslenir.”

Ancak Avrupa'daki metalurji gelenekleri konusundaki en ilginç belge, son derece ender bir kitap olan ve 1505 yılında Augsburg'da basılan *Bergbüchlein*'dir. Bu konudaki en eski Almanca metin budur. Agricola, ünlü *De re metallica*'sındaki (1556) [*Madenlere Dair*] önsözünde *Bergbüchlein*'in yazarının, Freyberg'de madenciler arasında yaşamış, onların inançlarını simyasal yorumlarla birlikte karıştırarak aktarmış, seçkin bir hekim olan –*non ignobilis medicus*– Calbus Fribergius olduğunu doğrular. Kimi pasajları karanlıkta kalan –Agricola buna *liber admonum confusus* [fazlasıyla çetrefil bir kitap] der– ve içinde bir yığın baskı hatası bulunan bu kitabın Fransızca çevirisi, Coblence, Gurlt madenlerinde çalışan bir mühendisin

de yardımıyla A. Daubree tarafından yapılmıştır.

Bergbüchlein, madenleri bilen Daniel (*der Bergverständnis*) ile genç bir çırak (*Knappius der Jung*) arasındaki bir söyleşidir. Daniel delikanlıya madenlerin doğuş sırlarını, maden yataklarının durumunu, çıkarma tekniklerini açıklar. “Şuna dikkat etmek gerek: Bir maden filizinin büyümesi ve soyunun sürmesi için bir dölleyiciye, ayrıca doğurma işini yapabilecek bir şeye ya da maddeye gerek vardır,” der Daniel. Ona göre –çağındaki en yaygın tasavvur da budur– maden filizleri iki ilkenin, kükürt ile cıvanın birleşmesiyle oluşurlar. Ancak “madenlerin cıva tarafından döllemediğini, çünkü çok yerde maden filizi bulunurken cıvanın bulunmadığını ileri sürenler vardır; onlara göre cıva yerine kükürt içermeyen, ter gibi topraktan çıkan nemli, soğuk, sümüksü bir madde vardır ve bütün madenler bunun kükürtle çiftleşmesinden doğmuştur.” Biraz ileride: “Üstelik cıva ile kükürtün birleşmesinde, tıpkı bir çocuğun rahme düşüp oluşmasını andırır biçimde, kükürt eril dölseyu, cıva da dişil dölseyu gibidir.”

“Madenlerin uygun biçimde doğabilmeleri için damarlar gibi doğal bir kap gereklidir.” Damarların yönü ile eğimi başat yönlerle doğrudan ilintilidir. (İlk başta mekânı bu temel yönlerin “nitelediğini,” onu kimi gezegenlere ve kimi kozmik düzeylere bağlı hale getirdiğini anımsatalım.) *Bergbüchlein*, madenlerin oluşumunda yıldızların etkilerini içeren gelenekleri anar. Bilindiği gibi gümüş, ayın etkisiyle oluşmuştur. Damarlar, ayın konumuyla belirlenen yönlerle olan uzaklığı ya

da yakınlığına göre güçlü ya da zayıf olabilir. “Yönleri geceyarısından öğleye, çatıları ise akşama dönük olan madenler işletilmesi en uygun olanlarıdır.”

Bu metin birçok bakımdan önemlidir. Öncelikle yazarı bir madenin “büyüdüğüne” inanır, yani maden eşleştiği yıldızın hareketine katılır. Sonra, gümüşün oluşumunda “gece”nin büyük rol oynadığını görüyoruz. Aya tekabül eden gümüş “büyüsel olarak” ayın yarattığı zaman ile mekâna aittir; işte yaşam da bu kısacık sürede rahme düşer, “esin” rahmi aynı vakitte dölle.

Altın maden filizi de elbette “göğün, özellikle güneşin etkisi altında doğar; ateşin yakıp yok edebileceği hiçbir özellik taşımaz; ateşin buharlaştırabileceği hiçbir nem de barındırmaz.” *Bergbüchlein*, daha sonra Venüs’un etkisiyle döllenen bakırın, Mars tarafından yaratılan demirin, Satürn’ün işi olan kurşunun kökenini açıklar.

Bergbüchlein’in yorumunu daha ileri götürürsek çalışmamızın sınırlarının epey genişletmiş oluruz. Bununla birlikte, maden yatağını bir dölyatağı olarak görüp damarları da madenlerin “doğumunu” olanaklı kılan dölyoluyla bir tutan XV. yüzyıl Alman metalurjisinin önemini vurgulamak zorundayız. Bu tasavvur Mezopotamya kökenli düşünceye kadar uzanır. Bu tasavvurun olağanüstü direnci, temsil ettiği geleneğin “hakkiliğinin” bir kanıtıdır.

Maden filizlerinin kükürt (“eril döl suyu”) ile cıvanın (“dişil döl suyu”) birleşmesinden doğduğu varsayımı da Avrupa’daki

fizik kuramı ile simya için aynı derecede önemlidir. Doğu ile Batı simyasından alınma koşut örnekleri sıralamamız gerekmiyor. Sorun bir tek paragrafta çözüme kavuşturulamayacak kadar kapsamlıdır; bu nedenle konuyu, bu kitabın sonuçlarını ayrıntılarıyla ele alan gelecek kitabımız *la Mystique alchimique et les techniques metallurgiques*'e [*Simya Mistisizmi ve Metalurji Teknikleri*] bırakalım. Şimdilik Hint simyacılığı ile genel anlamda Tantracılığın cıvayı "Şiva'nın dölsuyu," yani eril *tohum* olarak gördüğünü anımsatmakla yetinelim. *Bergbüchlein*'de kükürt ile cıvaya ilişkin olarak kullanılan terminoloji, tıpkı ortaçağın mistik ve "erotik" edebiyatında olduğu gibi çokanlamlıdır. Bu "mistik birleşme" kimi kez başka terimlerle ifade edilir: ay (gümüş) ve güneş (altın). Ortaçağın çok sayıdaki simya konulu ya da "simgeci" yazmalarında bir erkek ve bir kadın gibi düşünmüş, başlarında taç bulunan güneş ile ayın birleşmesini betimleyen resimler görebiliriz. Yinelerseniz, bu ortaçağ tasavvurlarının kökeni Mezopotamya dünyasıdır. Gerçi daha sonra çok sayıda sentez ve yorum eklenmiştir; ama canlı Kozmos, maden filizlerinin dölyatağı olarak toprak, embriyonların çıkarıldığı karın olarak maden yatağı, dölyolu olarak damarlar gibi kimi tasavvurlar olduğu gibi kalmıştır. Maden filizlerinin zamanından önce doğan embriyonlar olduğunu, maden filizleri ile madenlerin metalurji ve simya sayesinde "büyütülebilecekleri," maddenin en son aşaması olan mükemmelliğe ulaşabilecekleri, yani Altına dönüşebilecekleri fikri de aynen kalmıştır – bütün Afrika-Asya kültürlerindeki

temel fikir budur. Zamanın bir evresinde simyanın temel fikri haline gelen madenlerin dönüştürülmesi şu inançla da doğrulanmaktadır: *Her maden maddenin en mükemmel haline ulaşabilir, Altın haline gelebilir.*

Simya ve Mistisizm

Bildiğimiz anlamda simya Akdeniz dünyasında çok geç ortaya çıkmıştır. Ancak simya tekniklerinin dayandığı fikirler çok daha derinlere gider. Bunlardan Babil tinselliği içeren birkaç tanesini biliyoruz; bunlar simya ile ilgili İskenderiye okulu metinlerinden en az bin yıl daha eskidir. Bu fikirlerin Babil “kökenli” olduğunu söylemek zordur. Bunlar birçok kültürün koruduğu tinsel geleneklere organik olarak bağlıdır; bir bakıma tarihdışı bir niteliğe sahiptirler. Bunların yalnızca tezahürleri tarih kategorisinde yer alır.

Kurtuluşu konu alan kozmolojik ve teknik bilim olan simya eski dünyanın birçok “biliminde” karşımıza çıkan simgesel çokanlamlılığa sahiptir. Başka deyişle simya özerk hale gelirken, metalurji ile kozmoloji mistisizminden bağımsızlaşırken, simyanın hem sözcük dağarı hem de teknikleri çokyönlü anlamlar kazanmıştır. Her “kimyasal” işlem teknik bir iş olmakla kalmayıp simgesel bir anlam içerir (bu anlam mistik ya da metafizik olabilir). *Simyacıyı ilgilendiren tek yön olan bu simgesel yöne yeniden döneceğiz. Şimdilik Asya Simyası’nda yazdıklarımızı anımsatalım: Simyacılar büyük bir olasılıkla çok*

sayıda kimyasal gerçeği keşfetmişlerdi, ama bunlardan söz etmediler, çünkü ilginç bulmuyorlardı. İster simgesel olsun isterse gerçek, simya “işlemlerine” bambaşka anlamlar yüklüyorlardı.

Konuyla ilgili olarak İngiliz bilgini F. Sherwood Taylor'ın Yunan simyası hakkındaki incelemesinde yer alan ve bizim Doğu simyası konusundaki araştırmalarımızın sonuçlarıyla örtüşen sonuçları belirtmekte yarar var. “Kükürt ile uğraşan herkes, kükürtün ateşte tutulup eritilmesinden sonra ortaya çıkan ilginç olguya dikkat etmiştir. Kükürten (*Yunan simya metinlerinde*) yüzlerce kez söz edilmesine karşın, madenler üzerindeki etkisi dışında özel niteliklerine en küçük bir imada bulunulmamıştır. Yunan bilim zihniyeti ile klasik çağlar arasında öylesine büyük bir karşıtlık vardır ki, buradan simyacıların doğal görüngülerle ilgilenmedikleri sonucunu çıkarabiliriz... Bununla birlikte onları basit altın arayıcıları olarak alırsak yanılırız, çünkü özellikle sonraki yapıtlarda bulunan yarı dinsel ve mistik hava zenginlik arayışı fikriyle pek de uyuşmuyor... Simyada herhangi bir bilimin başlangıcını bulamayız... Simyacı asla bilimsel yöntemleri kullanmaz... Araplarla birlikte simyanın ikinci evresi başlamış oldu ve Yunanlıların başardıklarının tamamından daha fazla ve daha önemli kimyasal keşifler yapıldı.” Hint simyası hakkında da aynı gözlemi yapmıştık: Kimyasal “keşifler” sonraki metinlerde, yani simyanın başlangıçtaki (kurtuluşçu) anlamının kaybolmaya – en azından kimi çevrelerde– yüz tuttuğu bir zamanda, işlemi

yapan kişinin dikkatinin yavaş yavaş somut olgulara çevrildiği bir zamanda ortaya çıkar. Bir tekniğin ilksel anlamı bu şekilde bozulma süreci içine girdiğinde, mutlak suretle başka insansal yetiler, kutsal olmayan yetiler için içine karışmış demektir. Örneğin konumuzla ilgili olarak, bir “simya işlemi- nin” anlamı ile varlık nedeni bulanıklaşırken bu durum başka bir zihinsel tavrı kışkırtıp doğurmaktadır: Bir zamanlar mistik ya da kozmolojik bir düzeyde olup bitenler artık laboratuvar- da gerçekleşir ve işlemcinin zihni, deneyin ilk anlamını bir yana bırakıp kimyasal işlemin dışsal, aracısız yönünü görmeye başlar. Daha önce yoğunlaşma, çile çekme, tefekkür, metafizik gerektiren bir şey artık yerini gözleme, meraka, imgeleme, sabra, duyarlılığa bırakmıştır. Tek cümleyle çileci ve metafizik erdemlerin yerini kutsal olmayan erdemler almıştır; içedalma anlamını yitirir, zorunlu olarak dışadönme tavrı baskın gelir...

Simyacı madeni altına dönüştürerek mükemmelleştirmeyi denerken aslında kendi kendini mükemmel kılmaya çalışıyordu. Bu yargı, Babil metalurjisi ve kozmolojisi hakkında belirttiklerimizden sonra şaşırtıcı olmasa gerek. “Metalin altına dönüştürülmesi” daha geç ortaya çıkan bir ifadedir; ifade kesin biçimde ancak İskenderiye okulu dönemi belgelerinde ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle bu ifade, insanoğlunun toprağın dölyatağında organizmalar gibi büyüyen maden filizlerinin metalurji işlemi aracılığıyla “mükemmele” eriştirilebileceğini savunan çok eski inancı dile getirmektedir. Tıpkı dö-

küm ocağında büyüyen, olgunlaşan ve “tamamlanan” bir “embriyon” gibi, sıradan maden de simyacınn kazanında altına dönüşür ve “tamamlanmış” olur. İki işlemin arkasında da aynı temel düşünce vardır: Bir “doğum” (yeni, kusursuz bir ortamda doğma) ve “büyüme” eylemini izleyen tamamlanma. Tıpkı mistik deneyimin “doğum” (yeni bir tinsel yaşam), “yeniden doğum” (erginleme törenleri sırasında, ölümler arasında) ve “aşk” (bireysel ruh ile Tanrı’nın mistik birleşmesi) terimleriyle ifade edilmesi gibi simyasal deneyim de en azından ilksel anlamlarından biri açısından, “doğum” (dölyatağı, embriyon, vb) terimleriyle ifade edilir. Doğum ile yeniden doğumun gizemi, özellikle Avrupa dışı kültürel döngülerde insan düşüncesine hâkimdir. Bu nedenle bu kitabın bölümlerinden birinde görmüş olduğumuz gibi, metalurji işlemleri karanlık bir gizem halesiyle çevriliydi ve metalurjistler büyüsel güçlerle temas halinde olduklarından, gerek korku yarattıkları gerek aşağılandıkları için toplumun dışında tutulurdu.

Sıradan madenleri altına –kusursuz, güneşsi, krallara layık madene– dönüştürerek “mükemmel” kılmak kimi kez somut bir işlem de olabiliyordu, ama anlamı yine de simgeselliğini koruyordu.²⁶ F. Sherwood Taylor’ın da yazdığı gibi Comarius’un metinleri, Zosimus’un görüşleri ve kimi daha yakın tarih-

²⁶ Arthur John Hopkins Demokritos’tan geldikleri iddiasıyla simyacıların “adı” madenleri, her zamanki “bedenlerine” uçucu bir “tin” (renk) ekleyerek, altının ve gümüşün onuruna eriştirebileceklerini sandıklarını kanıtlamaya çalışır.

li yazarların yapıtları “kanıtlıyor ki, aslında onları altın elde etmek ilgilendirmiyordu, zaten altının sözünü bile etmiyorlardı. Uygulamaya dönük işlere alışmış kimyacı bunlara baktığında, masonluk konusundaki bir risaleden somut bilgiler elde etmeye çalışan bir duvarcı ustasıyla aynı duyguları hissedecektir.” *Asya Simyası*’nda madenlerin kimi durumlarda altına dönüşmesinin ne anlama geldiğini belirtmiştik: Sıradan madenler cahil ruhlarla (sürekli karmaşa yaşayan, akışkan bir ruhsal-zihinsel yaşam) bir tutulur, oysa altın “tamamıyla özgür bir ruha” özdeş sayılır. Doğu simyacısı kendi bedeni üzerinde (çileci alıştırmalarla) ve kendi “bilinci”²⁷ üzerinde (yogayı, yoğunlaşmayı, meditasyonu, vb uygulayarak) çalışmak yerine metallerle uğraşır, kendi insanlık durumunu *kendi dışına* yansıtır; adi madenlerde “saf olmayan mistik bir beden” bulur ve bunu “safılaştırmaya” çalışır. Simyada her “tamamlanma” aşaması, Altına doğru her aşama, yogacı, mistik “tamamlanma”nın bir aşaması, ruhun “kurtuluşu” doğru attığı bir adımdır. Simyacı altını elde ettiğinde “tamamlanma”nın son aşamasını geçmiş demektir: Ruhu tamamıyla özgür, durağan, arı hale gelir... Makrokozmos ile mikrokozmos (insan bedeni) benzeşimi, ki bu konuyu yukarıda epeyce işledik, beden ile ruhun madenlere “yansıtılmasını” ve bir dışsal işlemin içsel bir eylemle, yani çilecilik ve yoğunlaşmayla özdeşleştirilmesi-

²⁷ Fazla miktarda tırnak imi kullandık, çünkü çağdaş Avrupa psikoloji ve felsefe terminolojisi, Doğu kültürüne ait kavramları yarım yamalak karşılamaktadır.

ni gayet iyi açıklar. Öte yandan, işlemi yapanın kendi mükemmelliğine erişebilmek için dışa yansıtmayı kullanması yalnızca simyaya özgü değildir. Oldukça belirsiz bir ifadeyle “liturjik zihniyeti” de aynı mantıkla açıklanır: Dışsal, kanonik, kutsanmış hareketler bilinç üzerinde dinsel açıdan bir tefekkürden ya da bireysel ibadetten *daha etkilidir*. Dinsel ikonografi, nesneler ile göstergeler üzerinde mistik tefekkür, simgelerin “canlandırılması” (Aziz Ignacio de Loyola’nın sahne oyunları): “Etmenleri” insanın dışında olan, ama etkisi içsel olan bunun gibi daha birçok işlem vardır. Tinsel “tamamlanma,” işlemi yapan (bilinci “sabit” kılan) dışsal “nesneler” üzerinde çalıştığı için, bunun mistik anlamını “özümlediği,” yani kendini bu nesnelerle özdeşleştirdiği ölçüde gerçekleşir. Simyasal işlem “liturjik zihniyete” dahil edilemezdi elbette; simyada aşırı kozmoloji ile oldukça fazla “kişisel” bir mistisizm vardır, oysa “liturjik zihniyet” bütünsel, tutarlı bir yapı içeriyordu.

Simya simgeciliği çileci-mistik simgeciliğe o kadar yakındı ki, en eski sufiler (Cabir İbn Hayyan, Saih Alevî, Zünnûn Mısrî) mistik ifadelerinde simyayı kullanıyorlardı. Bunu aktaran Louis Massignon haklı olarak şöyle yazar: “İnsanoğlunun deneyimlerindeki bu iki efsanevi dram, yani bilim ve mistisizm ile evrensel dönüşümü sağlayacak olan iksiri, Gençlik suyunu arayan simyacı ve kutsallığın hâkimi olan Tini arayan çileci arasındaki benzerlik edebiyatta su yüzüne çıkıyordu.”

Avrupa geleneği, yalnızca madenleri dönüştürerek kendi

kendini kusursuzlaştırmakla kalmayıp her şeyin büyümesini hızlandırarak doğayı da aşan bir simyacı imgesini korumuştur uzun süre. Böylece Jean Reynaud *Etudes encyclopediques*'te [*An-siklopedik İncelemeler*] simyacılar hakkında şunu yazar: “Şöyle söylüyorlardı: Doğanın ilk başta yarattıklarını, onun izlediği yöntemi izlersek, biz de yaratabiliriz. Onun belki de yüzyıllar boyunca toprak altında bir başına yaptığını, biz ona bir anda yaptırabiliriz, ama bunun için ona yardım etmemiz, onu en iyi koşullarda tutmamız gerekiyor. Ekmeği nasıl yapabiliyorsak, madenleri de yapabiliriz. Biz olmasak tarlalarda ekinler bitmez; buğday taşların altına gelip bir başına un olmaz, un ise bir başına mayalanıp pişerek ekmek haline gelmez. Demek ki, tarım işlerinde olduğu gibi, mineral işlerinde de doğayla işbirliğine girmemiz gerekiyor; böylece hazinelerin önümüze serilmesi işten bile değildir.”

Insanoğlunun –“büyüme”yi sağlayan teknik ve ritüeller yoluyla– doğayı *kusursuzlaştırabileceğine* olan inancı Mezopotamya tarihindeki ilk zihinsel sentezlere kadar gitmektedir. Insanoğlu doğayı tamamlayarak kendini tamamlamayı düşünmekteydi. İşte her tür “büyü”nün anlamı budur: Kozmosu “örnek” alıp onun “güçlerini” kullanarak mükemmelliğe ve özerkliğe ulaşmak.

KAYNAKÇA

- ALBRIGHT, W. F., "Gilgames and Engidu. Mesopotamian Genii of Fecundity," *Journal of the American Oriental Society*, cilt 40, 1920.
- "The Location of the Garden of Eden," *American Journal of Semitic Languages and Literatures*, cilt 39, 1992.
- "The Mouth of the Rivers," a.g.y., cilt 35, 1919.
- "Somes Cruces in the Langdom Epic," *Journal of the American Oriental Society*, cilt 39, 1919.
- ANDREA, W., *Die Jonische Säule. Bauform oder Symbol?*, Berlin, 1936.
- ANDREE, RICHARD, *Etnographische Parallelen*, yeni dizi, Leipzig, 1889.
- *Etnographische Parallelen und Vergleiche*, Stuttgart, 1878.
- *Die Metalle bei den Naturvölkern mit Berücksichtigung prähistorischer Verhältnisse*, Leipzig, 1884.
- ANGUS, S., *The Mystery-Religions and Christianity*, Londra, 1925.
- BOSON, GIUSTINO, "I metalli e le pietre nelle iscrizioni sumero-assiro-babilonesi," *Rivista degli Studi Orientali*, cilt 7, 1916.
- "Les Metaux et les pierres dans les inscriptions assyrio-babyloniennes," Açılış Konuşması, Münih, 1914
- BRAWER, "Palästina nach der Agada," *Gesellschaft für Palästina, Forschung* 6, Berlin, 1914.
- THOMPSON, R. CAMPBELL, *The Assyrian Herbal*, Londra, 1934.
- "Assyrian medical Texts," *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, cilt 17, 1924.
- *On the Chemistry of the Ancient Assyrians*, Londra, 1925.
- CARBONELLI, GIOVANNI, *Sulle fonti storiche della chimica e dell'alchimia in Italia*, Roma, 1925.
- CARNOY, "Iranian Mythology," *Mythology of all Races*, cilt 4, Boston.

- CHARLES, *Apocrypha and Pseudo-epigrapha of the Old Testament*, Oxford, 1913.
Apocrypha and Pseudo-epigrammate.
- COLANI, MADELEINE, "Essai d'etnographie comparee," *Bulletin de l'Ecole française de L'Extrême-Orient*, cilt 36, 1936.
- COOMARASWAMY, ANANDA, *Elements of Buddhist Iconography*, Oxford University Press, 1935.
- CUMONT, FRANZ, *Textes et monuments figures relatifs aux Mysteres de Mithra*, Brüksel, 1896-1899.
- DARMSTAEDTER, ERNST, "Der babylonisch-assyrische Lasurstein," *Studien zur Geschichte der Chemie. Festgabe Ed. V. Lippmann*, Berlin, 1927.
- "Nochmals babylonische 'Alchemie,'" *Zeitschrift für Assyriologie*, Eylöl 1926.
- "Vorläufige Bemerkungen zu den assyrischen chemisch-technischen Rezepten," a.g.y., Eylöl 1925.
- DAUBREE, A., "La Generation des mineraux metalliques dans la pratique des mineurs du Moyen Âge, d'apres le Bergbüchlein," *Journal des Savants*, 1890.
- DELAPORTE, *La Mésopotamie*, Paris, 1923.
- DIETERICH, *Mutter Erde*, Leipzig.
- DIXON, *Oceanic Mythology*, Boston, 1916.
- DOMBART, THEODOR, *Der babylonische Turm*, Leipzig, 1930.
- *Der Sakralturm*, Münih, 1920.
- DORNSEIFF, FRANZ, *Das Alphabet in Mystik und Magic*, Leipzig, 1925.
- EISLER, ROBERT, "Der babylonische Ursprung der Alchemie," *Chemiker-Zeitung*, no 83, 11 Temmuz 1925; no 86, 18 Temmuz 1925.
- "Die chemische Terminologie der Babylonier," *Zeitschrift für Assyriologie*, cilt 37, Nisan 1926.
- "Kuba-Kybele," *Philologus*, cilt 68, 1909.
- "L'Origine babylonienne de l'alchimie," *Revue de Synthèse Historique*, 1926.
- "Das Qainszeichen und die Qeniter," *Le Monde Oriental*, cilt 29, Uppsala, 1929.

- *Weltenmantel und Himmelszelt*, Münih, 1910.
- “Zur Terminologie und Geschichte der jüdischen Alchemie,” *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, cilt 26, 1926.
- ELIADE, MIRCEA, *Alchimia asiatica*, Bükreş, 1935.
- *Cosmical Homology and Yoga*, Kalküta, 1938.
- *Cunoştintele botanice in vechea Indie*, Cluj, 1931.
- *La Mandragore. Essai sur les origines des legendes*, Paris-Bükreş.
- *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne*, Paris-Bükreş, 1936.
- ERMAN, ADOLF, *Die Religion der Aegypter*, Berlin, 1934.
- ERMAN-RANKE, *Aegypten*, Tübingen, 1923.
- EVANS, ARTHUR, *The Palace of Minos*, Londra, 1921.
- FEWKES, *Archeological Investigation on the Island of La Plata, Ecuador*, Chicago, 1901.
- FILLIOZAT, J., “La Force organique et la force cosmique dans la philosophie medicale de l’Inde et dans le Veda,” *Revue Philosophique*, Kasım-Aralık 1933.
- FOY, W., *Indische Kulbauten als Symbole des Götterberges*, Leipzig, 1914.
- FRAZER, JAMES, *Adonis, Attis, Osiris*, Londra, 1914.
- *Creation and Evolution in Primitive Cosmogonies*, Londra, 1935.
- *Folklore of the Old Testament*, Londra 1919.
- *Taboo and the Perils of the Soul*, Londra, 1911.
- FURLANI, GUISEPPE, *Il poema della creazione*, Bologna, 1934.
- *La religione babilonese-assira*, Bologna, 1928.
- *La religione degli Hittiti*, Bologna, 1936.
- GANDZ, SOLOMON, “Artificial Fertilization of Date-palm in Palestine and Arabia,” *Isis*, no 65, cilt 23, 1935.
- GARBE, R., *Die indischen Mineralien*, Leipzig, 1882.
- GOLDZIER, I., “Eisen als Schutz gegen Dämonen,” *Archiv für Religionswissenschaft*, cilt 10, 1907.

- GRANET, MARCEL, *Danses et Légendes de la Chine ancienne*, Paris, 1926.
- *La Pensee chinoise*, Paris, 1934.
- GRESSMANN, HUGO, *Die orientalischen Religionen im helenistisch-römische Zeit*, Berlin, 1930.
- *The Tower of Babel*, Jewish Institute of Religion, New York, 1928.
- HALL, H. R., *The Civilization of Greece in the Bronze Age*, Londra, 1928.
- HARTLAND, *Legend of Perseus*, Londra, 1894.
- HAUSSHERR, IRÉNEE, "La Methode d'Oraison hesychaste," *Orientalia Christiana*, cilt 9, Roma, 1927.
- HEINE-GELDERN, "Weltbild und Bauform in Südostasien," *Wiener Beitrag zur Kunst und Kulturgeschichte Asiens*, cilt 4, 1930.
- HENTZE, CARLE, *Mythes et legendes lunaires*, Anvers, 1929.
- HOLMERG, UNO, "Der Baum des Lebens," *Annales Academiae Scientiarum Fennicae*, Helsinki, 1923.
- *Der Baum des Lebens. Finno-Ugric and Siberian Mythology (Mythology of all Races, cilt 4)*, Boston, 1927.
- HOMMEL, *Grundriss der Geographie und Geschichte Vorderasiens*, Berlin 1908-1922.
- HOPKINS, ARTHUR JOHN, *Alchemy, Child of Greek Philosophy*, Columbia University Press, New York, 1934.
- JASTROW, MORRIS, "Sumerian and Akkadian Views of Beginnings," *Journal of the American Oriental Society*, cilt 36, 1917.
- JEAN, CHARLES, *Le Milieu biblique avant Jesus-Christ*, Paris, 1936.
- JEREIMAS, A., *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur*, Berlin, 1929.
- JOHANSSON, K. F., "Ueber die altindische Götting Dhisana," *Skrifter utgifna Vetenskaps-Safundert i Uppsala*, Uppsala-Leipzig, 1917.
- KING, *The Seven Tables of Creation*.
- KUNZ, GEORGE FREDERICK, *The Magic of Jewels and Charmes*, Philadelphia-Londra, 1915.

- LANGDOM, S., *Le Poeme sumerien du Paradis, du Deluge et de la chute de l'homme*, çev. Ch. Violleaud, Paris, 1919.
- *Semitic Mythology (Mythology of all Races, cilt 5)*, Boston, 1931.
- LAUFER, B., *The Diamond. A Study in Chinese and Hellenistic Folklore*, Field Museum, Chicago, 1915.
- LENORMANT, FR., *La Magie chez les Chaldeens, et les origines accadiennes*, Paris, 1874.
- LIPPMANN, EDMUND VON, *Entstehung und Ausbreitung der Alchemie*, Berlin, cilt 1, 1919; cilt 2, 1931.
- MACKENZIE, DONALD A., *The Migration of Symboles*, Londra, 1925.
- MASPERO, HENRI, *La Chine antique*, Paris, 1927.
- MASSIGNON, LOUIS, *Al-Hallaj, martyr mystique de l'Islam*, Paris, 1922.
- MEISSNER, BRUNO, *Babylonien und Assyrien*, Heidelberg, 1925.
- MIELI, ALDO, *Pagine di Storia della Chimica*, Roma, 1922.
- MORGAN, J. DE, *La Prehistoire orientale*, Paris, 1927.
- MUS, PAUL, *Barabudur. Esquisse d'une histoire du bouddhisme fondee sur la critique archeologique des textes*, Paris, 1935.
- PEARCE, F. B., *Zanzibar*, Londra, 1920.
- PERSSON, AXEL W., "Eisen und Esienbereitung in ältester Zeit. Etymologisches und Sachliches," *Bulletin de la Societe Royale des Lettres de Lund*, Lund, 1934.
- PETTAZZONI, RAFAELLE, *La confessione dei peccati*, Bologna, 1929.
- PINCHERLE, ALBERTO, *Gli oracoli sibillini giudiaci*, Roma, 1922.
- PRUESSEN, A. H., "Date Culture in Ancient Babylonia," *Journal of the American Oriental Society*, cilt 36, 1920
- PRZYLUŚKI, JEAN, "Les Sept Terrasses de Barabudur," *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Temmuz 1936.
- QUIRING, H., "Die Herkunft des ältesten Eisens und Stahls," *Forschungen und Forstshritte*, 1933.

- RAIND, GEORGES, *La Lydie et le monde grec au temps des Mermnades*, Paris 1892.
- REY, ABEL, *La Science orientale avant les Grecs*, Paris, 1930.
- RICCIOTTI, GIUSEPPE, *La Cosmologia della Bibbia e la sua trasmissione fino a Dante*, Brescia, 1932.
- RICKARD, T. A., *Man and Metals. A History of Mining in Relation to the Development of Civilisation*, New York, 1932.
- RUSKA, JULIUS, *Arabische Alchimisten*, Heidelberg, 1929.
- *Griechische Planetendarstellungen in arabischen Steinbüchern*, Heidelberg, 1919.
- "Kritisches zu R. Eislers chemiegeschichtlicher Methode," *Zeitschrift für Assyriologie*, cilt 37, 1926.
- *Das Steinbuch des Aristoteles*, Heidelberg, 1912.
- *Turba Philosophorum. Ein Beitrag zur Geschichte der Alchemie*, Berlin, 1931.
- SARTON, G., "Additional Note on Date Culture in Ancient Babylonia," *Isis*, no 65, Haziran 1935.
- "The Artificial Fertilization of Date-palms in the Time of Ashur-Nasir-Pal," *Isis*, no 60, Nisan 1934.
- SARTORI, PAUL, "Ueber das Bauopfer," *Zeitschrift für Ethnologie*, cilt 30, 1898.
- SAUSSURE, L. DE, "Le Cadre astronomique des visions de l'Apocalypse," *Actes du Congres international d'Histoire des Religions*, Paris, 1925.
- "La Cosmologie religieuse en Chine, dans l'Iran et chez les Prophetes hebreux," *a.g.y.*
- *Les Origines de l'astronomie chinoise*, yeni baskı, Paris 1930.
- SAXL, FRITZ, "Beitragungen zu einer Geschichte des Planetendarstellungen im Orient und im Okzident," *Der Islam*, 112.
- SCHEIL, V., "De l'exploitation des dattiers dans l'ancienne Babylonie," *Revue d'Assyriologie*, 1913.
- SCHWARTZLOSE, F. W., *Die Waffen der alten Araber von ihren Dichtern darges-*

- tellt, Leipzig, 1886.
- SEBILLOT, PAUL, *Le Folklore de France*, Paris, 1904.
- *Les Travaux publics et les mines dans les traditions et les superstitions de tous les pays*, Paris, 1894.
- SELIGMANN, S., *Der böse Blick*, Berlin, 1910.
- *Die magischen Heil-und Schutzmittel*, Stuttgart, 1927.
- SEMPER, MAX, *Rassen und Religionen im alten Vorderasien*, Heidelberg, 1930.
- SKEAT, W. W., "Snakestories," *Folklore*, cilt 23, 1912.
- SMITH, ROBERTHSON, *Lectures on the Religion of the Semites*, Londra, 1923.
- STEPHENS, *Incidents of Travel in Yucatan*.
- TAYLOR, F. SHERWOOD, "A Survey of Greek Alchemy," *The Journal of Hellenic Studies*, cilt 50, 1930.
- TS'EN, SSEU-MA, *Les Memoires*, çev. E. Chavannes, Paris, 1893.
- THOMPSON, STITH, "Motif-index of folk-literature," *F. F. Communications*, cilt 106, Helsinki, 1932.
- TRUMBULL, H. C., *The Threshold Covenant*, New York, 1892.
- GUISEPPE TUCCI, "Tracce di culto lunare in India," *Rivista di Studi Orientali*, cilt 12, 1929-1930.
- USENER, H., *Das Weihnachtsfest*, Bonn, 1911.
- VAN BUREN, E. DOUGLAS, *The Flowing Vase and the God with Streams*, Berlin 1933.
- WALLIS BUDGE, E. A., *From Fetish to God in Ancient Egypt*, Oxford, 1934.
- WENSINCK, J., "The Ocean in the Literature of the Western Semites," *Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam*, Amsterdam, 1916.
- *The Ideas of the Western Semites Concerning the Navel of the Earth*, Amsterdam, 1916.
- WIENER, LEON, *Africa and the Discovery of America*, Philadelphia, 1920-1922.
- *History of Arabico-Gothonic Culture*, Philadelphia, 1917-1921.

- *Mayan and Mexian Origins*, Cambridge, 1926.
- WOOLEY, L., *Les Sumeriens*, Paris, 1930.
- WYNDHAM HULME, E., "Early Iron-smelting in Egypt," *Antiquity*, cilt 11, Haziran 1937.
- ZIMMER, G. F., "The Use of Meteoric Iron by Primitive Man," *Journal of the Iron Steel Institute*, 1916.
- ZIMMERN, H., "Assyrische chemisch-technische Rezepte insbesondere für die Herstellung farbiger glasierter Ziegel, in Umschrift und Uebersetzung," *Zeitschrift für Assyriologie*, cilt 36, Eylül 1925.
- "Vorläufiger Nachtrag zu den assyrischen chemisch-technischen Rezepten," *a.g.y.*, cilt 37, 1926.
- *Zum babylonischen Neujahrsfest*, Leipzig, 1918.

BABİL

SİMYASI VE KOZMOLOJİSİ

MİRCEA ELİADE

Mircea Eliade, zihniyet tarihiyle ilgili daha kapsamlı bir kitap için giriş olarak tasarladığı bu eserinde, simyanın kökeni ve işlevi meselesini biraz daha derinleştiriyor.

Metalurji, tarım, takvim, hukuk gibi büyük buluşların, insanoğlunun varoluşunu önemli ölçüde şekillendirdiği bilinen bir gerçektir; Eliade ise bu dönüşümlerin iç dinamiğini ve insanın kozmosa bakışına getirdiği açılımları incelemektedir. Simya söz konusu olduğunda, Eliade'nin bakış açısından bakıldığında, zihinsel sıçrayışı kıskırtan şey metallerin keşfi değildir; metalurji tıpkı tarım gibi insanoğlunun, kozmos hakkında yarattığı imgeyi değiştirmesine yol açmış, bu yüzden de insanı dönüştüren zihinsel sentezleri doğurmuştur. Sonraki keşiflerce aşılın ya da geçersiz kılınan bu zihinsel sentezler, insanlığın tinsel evriminin gerçek bileşenleridir. Eliade'ye göre, burada söz konusu olan, hayatta kalma mücadelesinde yeni, sıradan bir araç (maden, tarım, vb) değil, daha çok o zamana kadar insanoğlunun tanımadığı başka bir kozmosun açığa çıkarılmasıdır.

ISBN 975-8240-49-8

9 789758 240494

